

**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПОЉОПРИВРЕДНИ ФАКУЛТЕТ**

**Депарتمان за економику пољопривреде и
социологију села**

Жељка Милошевић 052/2017М

Дипл. агроекономиста

РАЗВОЈ АГРОПРИВРЕДЕ ОПШТИНЕ ВРБАС

МАСТЕР РАД

Нови Сад, 2020.

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПОЉОПРИВЕДНИ ФАКУЛТЕТ

Департман за економику пољопривреде и
социологију села

Кандидат:

Жељка Милошевић 052/2017М

Ментор:

Проф. др Небојша Новковић

РАЗВОЈ АГРОПРИВРЕДЕ ОПШТИНЕ ВРБАС

МАСТЕР РАД

Нови Сад, 2020.

Комисија за одбрану мастер рада:

Др Небојша Новковић, редовни професор – ментор

Ужа научна област: менаџмент и организација у пољопрвреди

Пољопривредни факултет, Нови Сад

Др Беба Мутавцић, ванредни професор - председник Комисије

Ужа научна област: Квантитативне методе у агроекономији

Пољопривредни факултет, Нови Сад

Др Наташа Вукелић, доцент – члан Комисије

Ужа научна област: менаџмент и организација у пољопрвреди

Пољопривредни факултет, Нови Сад

Садржај

1. Увод.....	1
1.1. Предмет и циљ истраживања	1
1.2. Преглед литературе.....	9
1.3. Радна хипотеза	5
1.4. Метод рада и извори података	5
2. Резултати истраживања.....	8
2.1. Анализа агропривреде	8
2.1.1. Природни услови.....	10
2.1.1.1. Клима.....	11
2.1.1.2. Земљиште	12
2.1.1.3. Воде.....	15
2.2. Становништво	18
2.3. Биљна производња.....	26
2.4. Сточарство	29
2.5. Агроиндустрија.....	32
2.5.1. Производни резултати	37
2.5.1.1. Приноси и производња важнијих повртарских и ратарских усева	37
2.5.1.2. Приноси и производња у сточарству.....	49
2.5.1.3. Производно економски резултати у преради	52

2.6. Пројекције раста и развоја (2018-22)	53
2.7. SWOT анализа.....	57
2.8. План развоја агрокомплекса општине (2018-22)	61
2.8.1. Анализа реализације постојећег плана развоја	61
2.8.2. Развојни циљеви.....	62
2.8.3. Потребни инвестициони пројекти	64
2.8.4. Стратегија развоја (Акциони план)	66
2.9. Финансијски аспекти	67
2.9.1. Потребна средства.....	67
2.9.2. Извори финансирања	70
3. Закључак	72
4. Литература	74

Развој агропривреде општине Врбас

Сажетак

Агропривреда и пољопривреда, заједно са прехранбеном индустријом, чине окосницу развоја општине Врбас. Најважнији чинилац пољопривреде у општини Врбас је изузетно квалитетно земљиште. Поред квалитета земљишта изузетан утицај на развој пољопривреде и целокупне привреде има географски положај општине Врбас, која је смештена у срцу Бачке. Агроиндустрија настаје повезивањем пољопривреде и индустрије, док агробизнис подразумева интензивну производњу за тржиште. Прехранбена индустрија је стуб индустријске производње Врбаса, према обиму производње, производним капацитетима, препознатљивошћу брендираних производа, броју запослених и сл. Примарна пољопривредна производња у општини Врбас обавља се у сектору привредних друштава, земљорадничких задруга и породичних пољопривредних газдинстава.

Кључне речи: пољопривреда, агропривреда, развој, Врбас

Development of agriculture in the municipality of Vrbas

Abstract

Agriculture and agriculture, together with the food industry, form the backbone of the development of the municipality of Vrbas. The most important factor of agriculture in the municipality of Vrbas is extremely high quality land. In addition to the quality of the land, the geographical position of the municipality of Vrbas, which is located in the heart of Backa, has an exceptional influence on the development of agriculture and the entire economy. The agro-industry is created by connecting agriculture and industry, while agribusiness implies intensive production for the market. The food industry is a pillar of the industrial production of Vrbas, according to the volume of production, production capacities, recognizability of branded products, number of employees, etc. Primary agricultural production in the municipality of Vrbas is performed in the sector of companies, agricultural cooperatives and family farms.

Keywords: agriculture, agriculture, development, Vrbas

1. Увод

Општина Врбас налази се у АП Војводини и припада Јужнобачком округу. По подацима из 2004. године, Општина заузима површину од 376 km² (од чега на пољопривредну површину отпада 33.989 ha, а на шумску 124 ha) (<http://www.vrbas.net/opstina-vrbas>). Територија општине Врбас обухвата седам насеља: Врбас, Бачко Добро Поље, Змајево, Равно Село, Куцура, Савино Село и Косанчић. Граничи се са општинама Кула, Мали Иђош, Бачка Паланка, Оџаци, Србобран, Темерин, Бачки Петровац, као и са градом Нови Сад (<http://www.agromedia.rs/opstine/vrbas-opstina>). Центар општине чини град Врбас.

Кроз територију општине Врбас пролази инфраструктурни коридор ауто-пута Е-75 који представља важну друмску везу Европе и Југозападне Азије и магистрална железничка пруга Београд-Суботица-Мађарска, којом се одвија јавни путнички и теретни железнички саобраћај европског значаја. Територију врбашке општине пресеца врло развијена мрежа канала који припадају хидросистему Дунав-Тиса-Дунав: Врбас-Бездан, Бечеј-Богојево и Савино Село-Нови Сад. Повољан саобраћајни положај ове општине чини је веома атрактивном за будућа инвестирања (<http://investvrbas.com/invest/invest-srb/52-opstina-vrbas>). Географска локације Општине Врбас приказана је на слици 1.

Слика 1. Географска локација општине Врбас

1.1. Предмет и циљ истраживања

Предмет истраживања овог рада је анализа агропривреде, односно целокупног агробизниса на територији општине Врбас. Агробизнис је нови појам који обухвата пољопривредну производњу у ужем и ширем смислу. Односи се на заједништво

снабдевања пољопривредне производње сировинама и материјалима, на производњу која из тога следи, као и на прераду, промет и продају. У пракси има три главна значења: синоним за пољопривреду, синоним за економику пољопривреде и синоним промењеном појму пољопривреде (агрокомплекс или агроиндустријски комплекс) (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=884>).

Циљ рада је да се анализом стања и услова за пољопривредну производњу и прехранбену индустрију, дође до релевантних основа за планирање развоја агробизниса општине Врбас, те да се добијени подаци искористе у сврху одређивања положаја агросектора, дефинисања стратешких циљева и формулисања правца развоја агробизниса ове општине у наредном периоду.

Истраживањем на територији општине Врбас обухваћена је анализа природних ресурса и услова, становништва, биљне и сточарске производње и агроиндустрије, односно приказана је расположивост природних ресурса и значај развоја пољопривредног сектора. Развој агропривреде је од изузетног значаја, јер доприноси развоју укупне пољопривреде и прехранбене индустрије, развоју обновљивих извора енергије, очувању животне средине, ревитализацији села, већој запослености радно способног сеоског становништва, већем присуству и освајању тржишта и повећању квалитета робе и услуга (Марковић, 2004) и на тај начин доприноси свом основном циљу повећања животног стандарда локалног становништва.

1.2. Преглед литературе

У фокусу овог рада је план развоја агропривреде једне општине, у овом случају општине Врбас. Проблемима анализе ресурса, производним и економским резултатима, SWOT анализом, као и осталим темама релевантним за овај рад баве се следећи аутори:

- **Новковић, Мутавцић, 2010** у раду обухватили су анализу расположивих капацитета (пољопривредно становништво, земљишни капацитети према начину коришћења, могућности наводњавања и основно стадо значајнијих врста стоке), производних параметара (површина, приноса и укупне производње) значајнијих ратарских и повртарских производа (кукуруз, пшеница, соја, сунцокрет, шећерна репа, пасуљ, кромпир) и сточарских производа (месо и млеко), као и услова и производних и економских резултата пољопривреде (Улога државног менаџмента у повећању конкурентности агропривреде Србије).
- **Новковић, Мутавцић, Иванишевић, Тешић, 2011** у раду анализирали су квантитативне промене у капацитетима и натуралним резултатима сточарске производње у Војводини у периоду од 2001-2009. године. На основу анализе, предвиђања и поређења производних параметара сточарства са Србијом и Мађарском, дата је оцена стања и перспективе развоја сточарства (Стање и перспективе развоја сточарства у Војводини).
- **Тешић-Миличић, 2011** је анализирао производне ресурсе и резултате у пољопривреди Војводине. Анализа је показала да су настале одређене промене у првој декади XXI века, у односу на последњу декаду XX века. Те промене се огледају у смањењу капацитета у свињарству, овчарству и живинарству и повећању у говедарству, те повећању интензивности производње и приноса ратарских усева (Ресурси и производни резултати у пољопривреди Војводине – магистарска теза).
- **Томић, Шеварлић, 2010** – Одрживост агропривреде задругарства и руралних подручја (Аграрна и рурална политика у Србији).

- **Закић, Стојановић, 2009** – Текст отвара низ проблемских подручја почев од самог поимања пољопривреде, преко последица трансформације агросектора, до основних праваца реформисања аграрне политике или превођења секторског у територијални приступ развоју у коме примат добија интегрално посматрање активности руралне економије где је пољопривреда само једна од многих делатности руралног комплекса (Економика аграра).
- **Томић, Томић, 2011** – Аутори посебно стављају нагласак на укрупњавање пољопривредних поседа као фактора развоја фармерства. Примери развијених пољопривредних земаља указују на ефикасност фармеризације као економско – организационог облика пољопривредне производње (Производни потенцијали агропривреде Србије – фактор унапређења конкурентности).
- **Томић, 2008** – у раду су обрађена бројна поглавља као што су: пољопривреда у свету, перспективе развоја села, субјекти у пољопривреди, понуда-тражња-трговина, макроекономска политика у пољопривреди итд. (Пољопривреда и село – идеје и иницијативе).
- **Цветковић, 1998** – SWOT обликовање и селекција стратегије: складан спој јачине и претњи (Економски сигнали, број 44).
- **Цветковић, 1998** – Стратегијски менаџмент – фактор пословног успеха предузећа у условима транзиције (Економски анали).
- **Церанић, 2003** се кроз тематику стратегијског менаџмента бави информационим системима за планирање као и новим приступима стратегијском менаџменту. Методе портфолија као и технике стратегијског менаџмента су детаљно разјашњене, уз преглед анализа које је могуће (пожељно) одрадити.

1.3. Радна хипотеза

Приликом формулисања проблема и циља истраживања пошло се од следећих хипотеза:

- да је потребно имати развојни план агрокомплекса Општине;
- да се у изради плана морају применити и квантитативне и квалитативне методе истраживања;
- да су примерене квантитативне методе дескриптивна статистика и екстраполација;
- да је примерена квалитативна метода SWOT анализа;
- да план развоја агрокомплекса општине мора да садржи: развојне циљеве, потребне инвестиционе пројекте, стратегију развоја, као и потребна финансијска средства за реализацију и њихове изворе.

1.4. Метод рада и извори података

За прикупљање података у оквиру овог рада примењене су *квантитативне* и *квалитативне* методе.

Квантитативне методе базирају се на објективним, квалификованим чињеницама. У истраживању су коришћене статистичке методе и екстраполација тренда, што значи да су на основу података из претходних година (производња, принос, приход, расход) пројектоване величине за наредни период.

За разлику од квантитативних метода, *квалитативне методес* базирају на субјективном мишљењу појединца или групе.

На основу квантитативне и квалитативне анализе и оцене постојећег стања, дефинишу се развојни циљеви, инвестициони пројекти који су у функцији остварења циљева, потребна финансијска средства и њихови извори, као и начин, односно стратегија (акциони план за њихово остваривање).

Дескриптивна статистика садржи методе и процедуре за презентовање и сумирање података. Сврха дескриптивне статистике је да помоћу неколико бројева опише значење података који стоје иза њих. Подаци се добијају на основу опсервација на скупу различитих случајева. Дескриптивна статистика је обично први корак у анализи података, а служи за описивање прикупљених података. Дескриптивна статистика обично претходи статистичком закључивању и предвиђању, али може бити и крајњи циљ статистичке анализе. Извођењем закључака се бави друго подручје статистике које се зове статистика закључивања. Најчешће коришћене процедуре у дескриптивној статистици су графичко и табеларно приказивање података и израчунавање мера централне тенденције и варијабилитета.

На основу резултата квантитативне анализе и предвиђања, ради се квалитативна, SWOT анализа (логичким) методама – базирају се на субјективном мишљењу појединца или групе. Добро урађена SWOT анализа ће помоћи да се систем усресреди на своје снаге, коригује своје слабости, спремно се суочи са претњама умањујући њихово негативно дејство, и коначно да препозна и искористи све могућности које му се укажу. Анализа снага и слабости представља интерну анализу предузећа, док анализа могућности и опасности представља екстерну анализу тј. анализу околине у којој предузеће делује.

Изворе података чини документација којом располаже општина и званични статистички извештаји Републичког завода за статистику (Република Србија, Војводина и општина). Поред тога коришћене су и комплексне публикације¹²³, као и подаци са релевантних веб сајтова везаних за тематику овог рада. Анализа

---

¹Општине и региони (2007 – 2014), Издавач: Републички завод за статистику

²Попис становништва 2011. године, Издавач: Републички завод за статистику

³Попис пољопривреде 2012. године, Издавач: Републички завод за статистику

истраживања обухвата временски период од 2008-2016. године, а предвиђања су за 2018-2022. годину.

2. Резултати истраживања

У оквиру резултата истраживања овог рада, анализирани су следећи ресурси општине Врбас:

- 1) Анализа агропривреде
- 2) Природни услови
- 3) Становништво
- 4) Биљна производња
- 5) Сточарство
- 6) Агроиндустрија
- 7) Производни резултати
- 8) Пројекције раста и развоја (2018-2022)
- 9) План развоја агрокомплекса Општине (2018-2022)

2.1. Анализа агропривреде

Агропривреда и пољопривреда, заједно са прехранбеном индустријом, чине окосницу развоја општине Врбас. Најважнији чинилац пољопривреде у општини Врбас је изузетно квалитетно земљиште. По квалитету земљишта и обрадивих површина, којих у општини Врбас има око 37.600 хектара спадају у најплодније и најквалитетније у Европи. Чести и јаки ветрови, услед слабе пошумљености и недовољно развијених ветрозаштитних појасева, нарушавају састав земљишта и тиме негативно утичу на квалитет земље. Поред квалитета земљишта изузетан утицај на развој пољопривреде и целокупне привреде има географски положај општине Врбас, која је смештена у срцу Бачке. Врбас је веома добро повезан, са већим градским центрима, као потенцијалним великим потрошачима робе произведене у Врбасу и веома развијеном саобраћајном инфраструктуром.

Пољопривредна производња заснована је на великим системима као што су "КАРНЕКС" и "САВА КОВАЧЕВИЋ", у чијем се власништву налази преко 12.000 условних грла (углавном свиње, говеда и овце), као и преко 7.200 хектара обрадиве површине. Поред тога што су велики примарни пољопривредни произвођачи, ове компаније имају и велике прерађивачке капацитете, поготово Карнекс.

Поред ове две компаније значајне прерађивачке капацитете поседују и "Витал", фабрика шећера "Бачка" и "Медела". Карнексова производња се базира на преради меса и производњи месних прерађевина. Витал се бави производњом уља и биљних масти. Медела се бави кондиторском индустријом и производњом кекса. У АД "Сава Ковачевић", која је у власништву "МИРОТИН" групе, производе и прерађују млеко и млечне производе. Међутим, примарна производња у компанији ПП "Сава Ковачевић" АД је дорада семенске робе у њиховом дорадном центру. Семена из ове компаније одлазе и користе се широм света. Један део "Миротин" групе, тј. кукурузни млин Миротин-Тиса, је један од најбољих у Европи, у својој области пословања. Овде се мора споменути и предузеће "НОВИ ТРАДИНГ" из Змајева, које је власник предузећа АД "ЗМАЈЕВО" са укупно 600 ха обрадиве земље, од које је под системом за наводњавање 400 ха земље. У оквиру овог предузећа је и фарма товне јунади капацитета 600 грла.

Производи поменутих предузећа су већ увелико афирмисани брендови. Због тога су Врбас назвали град брендова. У општини Врбас постоје још неколико препознатљивих производа, који би могли постати, такође, познати брендови, а то су између осталог, производи млекаре „ДАНА“, алкохолна пића „РАЈАЛ“, производи од меса и млека удружења „БИКАРА“ итд.

С друге стране, развој "Карнекса" и АД "Сава Ковачевић" није пратио и развој малих пољопривредних предузећа. Приватизацијом АД "Карнекс" дошло је до престанка услужног това свиња, а то је био један од послова у којем је било ангажовано много породичних пољопривредних газдинстава. Велики проблем развоја пољопривреде у општини Врбас представља велики број ситних пољопривредних произвођача. У општини Врбас је регистровано 450 индивидуалних пољопривредних произвођача, чији број из године у годину расте, односно 2.545 регистрованих пољопривредних

газдинстава од којих око 1.500 обнавља регистрацију и који обрађују око 14.000 хектара земље у приватном власништву. Велики је проблем што су мали произвођачи лоше информисани и веома тешко долазе до повољних и субвенционисаних кредита. Један од најважнијих задатака развоја пољопривреде општине Врбас је удруживање пољопривредника у струковна удружења и њихов заједнички наступ на тржишту (Стратегија одрживог развоја општине Врбас 2012-2020, 2015, Врбас).

2.1.1. Природни услови

Најзначајнији природни ресурс општине представља обрадиво земљиште које се простире на 37.600 ха, од чега пољопривредна површина заузима 33.989 ха, док површина земљишта под шумама износи само 124 ха. Од укупне пољопривредне површине у општини Врбас у просеку се обрађује око 33.789 ха. Од наведене површине на 32.497,5 ха се заснива производња меркантилних култура, а на површини од 1.292 ха производња семенских усева.

Према структури земљишта, на подручју општине се простире преко 90% плодног земљишта, од чега се њиве налазе на 87%. Практично, друге категорије плодног земљишта се налазе на 3%, док преосталих 10% чини неплодно земљиште. Садржај хумуса у плодном земљишту је веома добар. Више од 3% хумуса има преко 92% њива. Важнији ратарски усеви за општину Врбас представљају: кукуруз, пшеница, соја, шећерна репа, сунцокрет, јечам, луцерка, уљана репица, остало крмно биље, смеша трава и легуминоза. Под кукурузом је засејано највише површина 12.500 ха, под пшеницом 5.500 ха, сојом 7.500 ха, шећерном репом 2.500 ха, сунцокретом 1.300 ха, јечмом 1.000 ха луцерком 450 ха, уљаном репицом 400 ха и поврћем 898,5 ха. Остало крмно биље, смеше трава и легуминоза заступљене су са по 200 ха. Укупна засејана површина ратарских култура је 32.812 ха⁴.

---

⁴Потенцијали за производњу шумске биомасе за потребе града Врбаса У оквиру пројекта “Декарбонизација система даљинског грејања у Србији” Подржан од стране Амбасаде Финске у Београду, Мај, 2013.

Територија општине Врбас се простире на лесној заравни и лесној тераси. Најочљивија висинска разлика је у пограничном делу према Кули, где лесна зараван доминира над лесном терасом одсеком висине 17 m. Укупна висинска рашчлањеност рељефа врбашке општине износи 24 m и креће се у распону од 80 - 104 m надморске висине. Најнижа тачка налази се на лесној тераси око каналисане Јегричке, односно на југу општине и износи 81 m, док се најистакнутија тачка налази на лесној заравни, односно на северу општине и износи 104 m. Значајну улогу за биљну производњу имају водени токови, које чини део хидросистема Дунав-Тиса-Дунав у укупној дужини од 39 km и река Јегричка (Стратегија одрживог развоја општине Врбас 2012-2020, 2015, Врбас).

Даља анализа природних услова обухвата климу, земљиште и воде на територији општине Врбас.

2.1.1.1. Клима

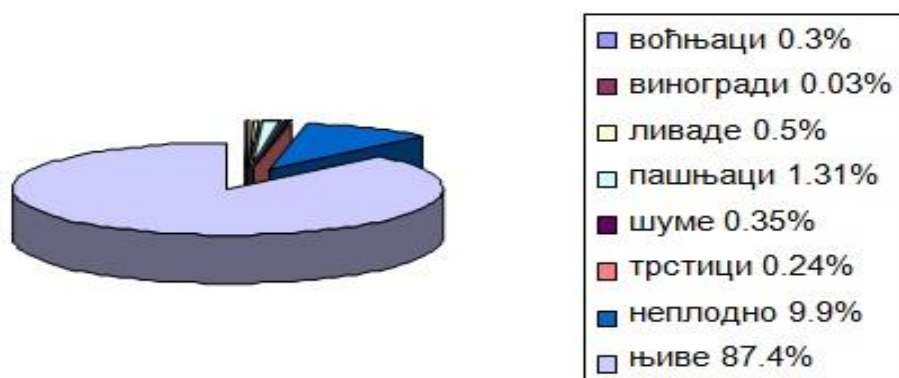
Подручје општине Врбас карактерише оштра континентална клима са дугим, топлим и сувим летима, а хладним, оштрим и такође дугим зимама. Пролеће и јесен су слабије изражени. Оваква клима је последица положаја општине Врбас, која се налази у дубокој унутрашњости континента. Средња јулска температура износи 27,1°C, а средња јануарска -1,8°C. Средња годишња температура износи 10,8°C, што је за 0,2°C ниже од средње годишње температуре Војводине (Регионални план управљања отпадом за Град Нови Сад и општине Бачка Паланка, Бачки Петровац, Беоцин, Жабал, Србобран, Темерин и Врбас, 2011).

Најчешћи ветрови у региону су северац, западни ветар, јужни ветар и кошава. У летњем периоду могућа је појава олујног ветра. Ветар има велики утицај на климу овог простора, а самим тим и на органски свет и на многе људске активности. Највећу средњу брзину има југо-источни ветар, а она износи 3,34 m/s у просеку.

Средишњи годишњи број дана са јаким ветровима износи 34,9. Просечна годишња количина падавина износи 559 mm. Дани са средњом дневном облачношћу мањом од 20% рачунају се у ведре дане. Средњи годишњи број ведрих дана за општину Врбас износи 57,6, а годишња облачност 59% (Регионални план управљања отпадом за Град Нови Сад и општине Бачка Паланка, Бачки Петровац, Беочин, Жабал, Србобран, Темерин и Врбас, 2011).

2.1.1.2. Земљиште

Структура земљишних површина општине Врбас према катастарској класификацији приказује да плодно земљиште обухвата 90,1%. Највећи проценат плодног земљишта заузимају њиве са 87% док све остале категорије плодног земљишта заузимају осталих 3% територије и 10% неплодно земљиште. На слици 1. приказана је структура земљишта на територији општине Врбас (Стратегија развоја општине ВРБАС 2010. – 2015. године, стр. 6).

Слика 2. Структура земљишта

Анализа земљишта на територији општине Врбас обухвата педолошки састав земљишта, пољопривредно земљиште и шумско земљиште.

Педолошки састав земљишта

Тло на територији општини Врбас, према свом педолошком саставу, представља најплоднију врсту земљишта. Са тог аспекта у општини преовлађују следеће врсте земљишта: чернозем карбонатни, чернозем карбонатни на лесном платоу, чернозем са

знацима оголевања у лесу, ливадска црница карбонатна на лесној тераси, заслањена ливадска црница, ливадска црница са зрнцима заслањивања, ритска црница карбонатна заслањена и солончак (ЛЕАП, 2005).

Пољопривредно земљиште

Подручје општине Врбас одликује се изузетно повољним природним условима. Удео обрадивог земљишта у укупној површини износи око 90,07%, а ораничних 87,40%. Највише ораница, у односу на укупну величину катастарске општине, налази се у К.О. (Катастарска општина) Врбас, а најмање у К.О. Савино Село. Агроеколошки услови у општини Врбас представљају велики потенцијал за развој пољопривредног сектора и ослањају се на простране равнице чернозема и ливадске црнице карбонатне, које омогућавају врло квалитетни развој како ратарства, тако и сточарства, воћарства и виноградарства (Просторни план општине Врбас, 2011., стр. 5).

Подаци о пољопривредном земљишту по катастарским општинама (КО) обезбеђени су од стране Републичког геодетског завода (РГЗ), Службе за катастар непокретности Врбас. Према подацима ове институције, општина Врбас располаже са укупно 33.614 ха пољопривредног земљишта (2013. година). Највећу пољопривредну површину имају следеће КО: Врбас, Куцура, Змајево и Равно Село, а по становнику, највећу пољопривредну површину имају КО: Косанчић, Равно Село, Змајево и Куцура (табела 1).

Табела 1. Преглед површина пољопривредног земљишта по КО (2013.година)

Катастарска општина	Обрадиво пољопривредно земљиште	Пашњаци	Остало земљиште	Укупно (у ха)
Врбас	8.355,2	62,4	97,4	8.515,0
Врбас град	328,8	37,2	-	366,0
Куцура	5.242,3	6,3	-	5.248,6
Савино село	3.097,2	62,1	0,2	3.159,6
Косанчић	209,1	145,9	-	2.238,1
Бачко Добро Поље	3.796,6	34,3	-	3.830,9
Змајево	5.185,3	26,4	-	5.211,7
Равно Село	5.013,7	26,2	4,2	5.044,1

Извор података: Републички геодетски завод, Служба за катастар непокретности Врбас, интерни подаци за 2013.

Према интерним подацима РГЗ Службе за катастар непокретности Врбас, посматрано по осам катастарских општина, највећи проценат пољопривредног земљишта у приватној својини јесте у катастарским општинама: Равно Село (88,2%), Куцура (88,0%), Савино Село (77,6%), Бачко Добро Поље (72,6%), док је земљиште у државној својини најзаступљеније у катастарским општинама Змајево, Косанчић, Бачко Добро Поље и Врбас (Стратегија одрживог развоја општине Врбас 2014 – 2020., 2015., стр. 12).

Табела 2. Структура обрадивог пољопривредног земљишта по КО, 2013.

Катастарска општина	Обрадиво пољопривредно земљиште, ха					
	Њиве	Вртови	Воћњаци	Виногради	Ливаде	Укупно
Врбас	8.293,6	-	14,1	4,6	42,8	8.355,2
Врбас град	262,5	-	10,0	3,2	52,1	328,8
Куцура	5.225,3	-	-	-	17,0	5.242,3
Савино село	3.059,2	-	5,0	0,6	32,4	3.097,2
Косанчић	-	-	-	-	-	-
Бачко Добро Поље	3.762,8	-	33,8	-	0,1	3.796,6
Змајево	5.145,7	-	6,5	0,2	32,9	5.185,3
Равно Село	4.991,0	-	22,5	0,2	-	5.013,7
Укупно	32.727,6	-	106,9	9,4	267,3	33.111,1

Извор података: Републички геодетски завод, Служба за катастар непокретности Врбас, интерни подаци за 2013.

Шумско земљиште

Генерално посматрано, читаво подручје општине је изразито оскудно шумским површинама. Тако је шумовитост Јужнобачког региона незнатно мања (8,22%) од исте за АП Војводину, а шумовитост општине Врбас свега 1,22%. Шумско земљиште пренамењено је у корист пољопривредног земљишта, па је неопходно покренути процес пошумљавања на свим локацијама где је то могуће (депресије, пољопривредно земљиште лошег квалитета и др) (Стратегија одрживиог развоја општине Врбас 2014 – 2020., 2015., стр. 12).

2.1.1.3. Воде

Хидрографска мрежа општине Врбас је разноврсна и веома карактеристична иако општина, као и цела Бачка, припада сувим, више степским пределима. На хидрографске прилике у највећој мери утичу физичко-географски и све више и антропогени фактори (Локални план управљања отпадом за општину Врбас, 2011, стр. 13). На територији општине Врбас значајне су подземне, површинске и термоминералне воде.

Подземне воде

У општини Врбас пољопривредна производња, биљни свет и снабдевање становништва пијаћом водом, било би потпуно искључено да није подземних вода. На овој територији су присутна два типа подземних вода, плитке - фреатска издан и дубље -артершке. На подручју Бачке, као и у општини Врбас, фреатске подземне воде су на мањој дубини и као такве присутне су са два бунара, пијезометра, један плићи, на лесној тераси, а други, дубљи на Телечкој. Артершке издани, које се налазе између два непропусна слоја земљишта се користе за водоснабдевање општине Врбас. За јавно водоснабдевање користе се дубоки бунари дубине 115 и 154 m. Поједина места општине користе субартеријске бунаре дубине 120-200 m (Локални еколошки акциони план општине Врбас, 2005, стр. 17).

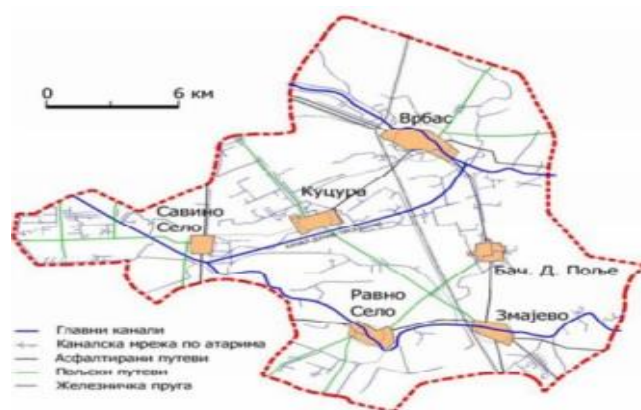
Површинске воде

Територију општине Врбас пресеца веома развијена мрежа канала који припадају хидросистему Дунав-Тиса-Дунав, затим река Јегричка која протиче кроз јужни део општине, а присутан је и већи број језера. Канали који протичу кроз општину Врбас су: Врбас-Бездан, Бечеј-Богојево, Савино Село-Нови Сад, Косанчић-Мали Стапар. Са дужином од 929 км, хидросистем ДТД је један од највећих у Европи и један од најзначајнијих у светским размерама. Најважнија функција коју ови канали врше јесте заштита од поплава, заштита земљишта од ерозије, одвођење сувишних вода као и наводњавање пољопривредних култура. Каналска мрежа има значаја у снабдевању индустрије и рибњака водом, одвођење употребљених вода, као транзитна мрежа и друго (Стратегија одрживог развоја општине Врбас 2014 – 2020., 2015., стр. 76).

Табела 3. Канали који протичу кроз општину Врбас и њихова дужина

Назив канала	Укупна дужина (km)	Дужина кроз општину Врбас (km)
Врбас – Бездан	80,9	12,7
Бечеј - Богојево	90	21
Савино Село - Нови Сад	39,1	2
Косанчић - Мали Стапар	21,1	3,7

Извор: ЛЕАП (2005)

Извор: Локални план управљања отпадом за општину Врбас, 2011.

Осим канала ОКМ (Основне каналске мреже), на општинској територији постоји низ мањих канала другог, трећег и четвртог реда. Из ових канала се вода најчешће гравитационо и уз помоћ црпки пушта или пребацује у канале вишег реда све до канала ОКМ. На овај начин се спушта ниво подземних вода, како би се спречила ерозија земљишта. Осим одводњавања иста каналска мрежа омогућава и наводњавање које је од вишеструког значаја у сушним периодима. Од мелиоративних канала протежу се: Десна и Лева Делта I/64 и канали К3, VI А I-5, I-16 и S-3 (Локални еколошки и акциони план општине Врбас, 2005., стр. 20).

Термоминералне воде

На територији општине налазе се четири изворишта термалних вода: у Врбасу, Змајеву, Бачком Добром Пољу и Куцури. На локалитету ЦФК „Драго Јововић“ Vrb-1/Н и Vrb-2/Н утврђено је да се вода може користити за купање и као допунско средство лечења код бројних хроничних обољења. Значајнија испитивања и анализе на још неколико локалитета термалне воде нису озбиљније вршена, али се намећу као један од задатака за наредни период (Стратегија одрживог развоја општине Врбас 2014 – 2020. године, 2015., стр. 77). Постоји могућност да се у будућности економично искористи топлотна енергија тих вода. Зависно од физичко-хемијских и геотермалних одлика, те воде би могле бити употребљиве у пољопривреди за загревање стакленика, у индустрији као технолошка вода, у балнеотерапији и спортско-туристичким центрима, а зависно од количине, могле би се користити и за загревање живинарских и сточарских фарми, и осталих објеката (Локални план управљања отпадом за општину Врбас, 2011., стр. 10).

2.2. Становништво

Број становника општине Врбас повећавао се у периоду 1948-2002. за 8.705 или за 23,4%. Према попису из 2002. године на територији Општине живело је 45.852 становника, што је око 2,3 % становништва Војводине, односно 0,6% становништва Републике Србије. На основу података Републичког завода за статистику из јуна 2006. године, процењени број становника у општини Врбас износио је 44.570. Међутим, према последњем попису становништва из 2011. године, приметан је пад броја становника, (42.092). Популација општине Врбас имала је константан пораст у периоду 1948-2002. године и то захваљујући порасту становништва Врбаса, док су остала насеља у Општини, осим Бачког Доброг Поља, које је остварило минималан раст, имала мањи или већи пад броја становника. Код већине насеља пад броја становника присутан је почев од пописа 1971. године. Пад броја становника у насељима последица је негативног миграционог салда и негативног природног прираштаја.

Табела 4. Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002 и 2011. године

Упоредни преглед броја становника								
Година	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011
Општина Врбас	37.174	37.614	42.853	43.490	45.756	46.405	45.852	42.092
Градска	14.837	15.470	19.316	22.496	25.143	25.858	25.907	24.112
Остала	22.337	22.144	23.537	20.994	20.613	20.547	19.945	17.980

Извор: Републички завод за статистику у Републици Србији, Попис становништва 2011. године

Табела 5. Промена броја становника по годинама у општини Врбас

Година пописа	Укупан број становника	Промена броја становника
1948	37.174	-
1953	37.614	440
1961	42.853	5.239
1971	43.490	637
1981	45.756	2.266
1991	46.405	649
2002	45.852	-553
2011	42.092	-3.760

Према попису становништва РСЗ⁵ из 2011. године у општини Врбас има 42.092 становника као што је приказано у табели 5. Од укупног броја становника 20.432 чине мушкарци, а 21.660 жене (Табела 6.). У односу на попис из 2002. године број становника у 2011. години мањи је 3.760 односно за -8,2%. Према подацима РСЗ број становника у 2013. години износи 41.378 становника и показује тенденцију даљег пада броја становника у општини Врбас.

⁵ Републички завод за статистику у Републици Србији, Попис становништва 2011. године

Графикон 1. Стопа промене броја становника према пописима 1948-2011.

Структура становништва према полу по насељима у општини Врбас

Табела 6. Структура становништва према полу по насељима у општини Врбас

Насеље	Мушкарци	Жене	Укупно
Бачко Добро Поље	1.777	1.764	3.541
Врбас	11.528	12.584	24.112
Змајево	1.946	1.980	3.926
Косанчић	51	50	101
Куцура	2.171	2.177	4.348
Равно Село	1.507	1.600	3.107
Савино Село	1.452	1.505	2.957
Укупно општина Врбас	20.432	21.660	42.092

Извор: Попис становништва, домаћинства и становау Републици Србији 2011.⁶

⁶http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162

Подаци из табеле 6. односе се на структуру становништва према полу у насељима на територији општине Врбас показују да жене чине већу популацију, 51,46% од укупног броја становника општине.

Старосна структура становништва

Табела 7. Структура становништва према старости у општини Врбас

Пол	0-14	15-29	30-59	60-84	85 и више	Радни контингент 15-64	Просечна старост
Мушкарци	3.359	4.370	8.803	3.789	111	14.504	38,9
Жене	3.143	3.993	8.922	5.304	298	14.490	42,5
Укупно	6.502	8.363	17.725	9.093	409	28.994	40,8

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011. (http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162)

Подаци приказани у табели 7. показују да је највеће учешће становништва од 30 до 59 година, што представља позитивне импликације на могућности развоја општине Врбас. У табели је приказана и ставка радни контингент становништва, на основу које смо добили податак о броју становника који су способни за рад. Добијени подаци указују нам да је учешће групе радно-способног становништва високо и да износи 28.994 становника односно 68,88% од укупног броја становника општине Врбас.

Табела 8. Старосна структура становништва у насељима на територији општине Врбас

Насеље	0-14	15-29	30-59	60-84	85 и више	Радни контингент 15-64	Просечна старост
Бачко Добро Поље	475	779	1.486	763	38	2.536	41,3
Врбас	3.785	4.675	10.176	5.269	207	16.534	40,7
Змајево	555	759	1.662	917	33	2.678	42,1
Косанчић	18	16	40	26	1	64	42,7
Куцура	756	850	1.788	902	52	2.937	39,8
Равно Село	480	630	1.310	640	47	2.153	40,9
Савино Село	433	654	1.263	576	31	2.092	40,4

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011. (http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162)

Анализом података из табеле 8. добили смо податке о старосној структури становништва, о броју радно способног становништва и о просечној старости становника по насељима на територији општине Врбас. Најстарију групу становника, према просечној старости, има насеље Косанчић што износи 42,7 година, док је најмлађа група становника у насељу Куцура где просек година износи 39,8.

На територији општине Врбас број младих се константно смањује па је тако у односу на попис и 2002. године у 2011. години број младих опао у свим старосним категоријама. У табели 9. приказани су подаци према пописима.

Табела 9. Упоредни подаци о попису младих из општине Врбас 2002. и 2011. године према полу и у односу на удео у укупном становништву

Категорије		Попис 2002.		Попис 2011.	
		Број	Удео у укупном становништву (%)	Број	Удео у укупном становништву (%)
Укупно	Укупно	45.852	100	42.092	100
	Мушко	22.113	48,27	20.432	48,54
	Женско	23.739	81,77	21.660	54,46
15-19	Укупно	3.455	7,54	2.636	6,26
	Мушко	1.791	3,91	1.375	3,27
	Женско	1.664	3,63	1.261	2,99
20-24	Укупно	3.502	7,64	2.776	6,59
	Мушко	1.771	3,86	1.420	3,38
	Женско	1.731	3,78	1.356	3,22
25-29	Укупно	3.158	6,89	2.951	7,01
	Мушко	1.645	3,59	1.575	3,74
	Женско	1.513	3,29	1.376	3,27

Извор: https://www.paragraf.rs/opstinska-glasila/vrbas/vrbas_pdf/vrbas-37-2017.pdf

Структура становништва према националној припадности

Структура становништва према националној припадности на подручју општине Врбас је изразито мултиетничка. Општина Врбас је једина општина у Републици Србији која је у свакој понуђеној рубрици за попис становништва по националној припадности, могла уписати барем по једног свог грађанина (<http://www.vrbas.net/opstina-vrbas/drustvo/450-popis-stanovnistva-vrbas>). Од укупног броја становништва у врбашкој општини (42.092), Срби чине 23.251 становника, Албанци 48, Бошњаци 7, Бугари 13, Буњевци 15, Власи 170, Мађари 2.464, Македонци 149, Муслимани 112, Немци 121, Роми 355, Румуни 5, Руси 46, Русини 3.375, Словаци 286, Словенци 35, Украјинци 836, Хрвати 549, Црногорци 7.353 и остали 226. Број становника који се приликом пописа нису изјаснили о националној припадности је 2.066, према регионалној припадности

изјаснило се 452 становника, док је национална припадност 158 становника непозната (http://juznbacki.okrug.gov.rs/sr/vrbas_statistika.php)

Од укупног броја анализираниог становништва на територији општине Врбас, највеће је учешће оних који имају средњу стручну спрему и износи 20.352 становника односно 57,2%. Док високо образовање на подручју општине обухвата свега 8% од укупног броја анализираниог становништва. При томе можемо уочити да предност има женска популација и износи 54,8% од укупног броја становника са високим образовањем.

Табела 10. Структура становништва општине Врбас према полу и стручној спреми, 2011.

Пол	Мушкарци	Жене	Укупно	Учешће %
Без школске спреме	142	631	773	2,2
Непотпуно основно образовање	815	2.133	2.948	8,3
Основно образовање	3.073	4.050	7.123	20,0
Средње образовање	10.979	9.373	20.352	57,2
Више образовање	735	728	1.463	4,1
Високо образовање	1.281	1.553	2.834	8,0
Непознато	48	49	97	0,3
Укупно	17.073	18.517	35.590	100,0

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011. (http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162)

Број домаћинства

Број домаћинства општине Врбас растао је брже од пораста укупног броја становника, што је последица друштвено-економских промена које су условиле раслојавање породица и смањивање просечне величине домаћинства. Према упоредним пописима по годинама од 1948-2002. године можемо видети како је број домаћинства растао.

Табела 11. Раст броја домаћинстава према годинама пописа и њихова просечна величина

Година пописа	Број домаћинстава	Просечна величина
1948	9,391	3,96
1953	9,667	3,89
1961	12,314	3,4
1971	12,727	3,42
1981	13,738	3,33
1991	14,403	3,22
2002	14,818	3,09

Извор: Стратегија развоја општине ВРБАС 2010. – 2015. године

Табела 12. Број домаћинстава и чланова у насељима на територији општине Врбас, 2011.

Насеља	Површина km ²	Број домаћинстава	Број чланова по домаћинству
Врбас	107	8.098	3
Бачко Добро Поље	58	1.087	3
Змајево	40	1.341	3
Косанчић	/	47	2
Куцура	58	1.499	3
Равно Село	53	1.014	3
Савино Село	62	939	3

Извор: Републички завод за статистику, 2011.

Према приказаним подацима, највећи број домаћинстава у општини Врбас има град Врбас који износи 8.098, док је најмањи број домаћинстава у насељу Косанчић, који броји свега 47 домаћинстава. Насељена места општине Врбас остварила су у претходном периоду промене у структури становништва по делатностима, али су те промене првенствено последица запошљавања становништва у неаграрним делатностима у Врбасу и у Новом Саду.

2.3. Биљна производња

У насељеним местима општине није се развила привреда која би у већој мери запошљавала радно способно становништво. Услед значајних разлика у нивоу развијености између Врбаса и насељених места, односно великих неравномерности у развоју, неопходно је развој насеља општине Врбас усмеравати применом модела уравнотеженог развоја, уз претходну примену модела децентрализоване концентрације. Наведени модели треба се примењују уз уважавање специфичности насељених места (популациона величина насеља, производна оријентација, међусобне интеракције, величина гравитационог подручја, подела функција и др.) (http://urbanizam.vrbas.net/planska/PP_OPSTINE_VRBAS_TEKST.pdf).

Табела 13. Број запослених по секторима делатности (просек за 2012. годину)

Делатност	Број запослених
Пољопривреда, шумарство и рибарство	411
Прерађивачка индустрија	2197
Снабдевање електричном енергијом, гасом и паром	104
Снабдевање водом и управљање отпадним водама	237
Грађевинарство	36
Трговина на велико и мало	1039
Саобраћај и складиштење	345
Услуге смештаја и исхране	84
Информисање и комуникације	82
Финансијске делатности и делатности осигурања	57
Пословање некретнинама	11
Стручне, научне, иновационе и техничке делатности	130
Административне и помоћне услужне делатности	41
Државна управа и обавезно социјално осигурање	248
Образовање	897
Здравствена и социјална заштита	915
Уметност, забава и рекреација	11
Остале услужне делатности	30
Укупно	6977

Извор: Јужнобачки управни округ, Врбас – статистика

Подаци према броју запослених по секторима делатности показују да је највећи број запослених у сектору прерађивачке индустрије (2197), трговине на велико и мало (1039), здравствене и социјалне заштите (915) и у сектору образовања (897). Најмањи број запослених је у сектору уметности, забаве и рекреације (11), што упућује да овај сектор треба унапредити и развијати, како би се повећао број запослених, што би свакако утицало и на развој саме општине и насеља.

У општини Врбас доминира ратарска производња. Према подацима Пописа пољопривреде 2012, у структури ораница и башта (чија површина износи 28.350 ha) доминира производња жита (посебно кукуруза), затим следи производња индустријског биља (доминира производња соје) и шећерне репе.

Табела 14. Доминантни усеви у структури ораница и башта у општини Врбас, 2012.

Врсте усева	Површина, у ha	Учешће у структури ораница и башта, у %
Жита	16.816	59,3
Кукуруз	10.832	38,2
Пшеница и спелта	4.998	17,6
Индустријско биље¹	5.366	18,9
Соја	3.951	13,9
Сунцокрет	1.080	3,8
Шећерна репа	4.654	16,4

Извор: Пољопривреда у Србији: Попис пољопривреде 2012. књига 1, РСЗ Србије 2013.

У индустријско биље спада: дуван, хмељ, уљана репица, уљана тиква, сунцокрет, соја, лековито и ароматично биље и остало индустријско биље.

Повртарска, воћарска и виноградарска производња недовољно је заступљена у структури пољопривредне производње општине Врбас. Према подацима са састанака радних група за рурални развој због губитка посла, раног пензионисања, малих могућности запошљавања, све већи број породичних газдинстава последњих година бави се повртарством и воћарством, углавном за сопствене потребе, са малим тржишним вишковима које се износе на пијаце у Врбасу, околним градовима или Новом Саду (Записник са првог и другог састанка радних група за рурални развој, одржаних 17.06.2013. и 08.07.2013. године у просторијама општине Врбас).

Од поврћа гаје се све културе: паприка, парадајз, кромпир, лук, грашак, карфиол, лубенице. Повртарске биљке гаје се на мањим површинама, а доминантно је заступљена производња на отвореном (мали је број пластеника, стакленика и сл.).

Што се тиче **воћарства**, према подацима ПСС⁷ „Врбас“, воћарство у Општини није значајно развијено, нема традицију, а засади су мали (од 50 ари до 1 ha). Подаци пописа пољопривреде 2012. указују да се воћарством у општини бави 382 газдинстава, површина воћњака је 252 ха, а доминирају плантажни воћњаци. Према подацима са састанака радних група за рурални развој одржаних у општини Врбас, подацима општине Врбас и анкетом привредних друштава која имају воћарску производњу, у општини је доминантно заступљена производња јабука. Поред јабука, постоје и засади вишања, кајсија, шљива.

Виноградарска производња изузетно је мало заступљена у Општини. Подаци пописа пољопривреде 2012. указују да се виноградарством бави само 11 пољопривредних газдинстава, а пописана површина винограда је свега 3 ха. Виноградарство је у општини некада било заступљено, и свакако би ову производњу требало подстицати. Релјеф општине Врбас показује наглашену нагнутоост од северозапада према југоистоку, као и од севера према југу, а сама површина је благо таласаста. Таква експозиција терена је погодна за гајење сорти које су отпорне на ниске температуре, као и за сорте краћег периода вегетације. Винограде и воћњаке је најбоље подизати на брежуљкастим теренима са јужном, југозападном или југоисточном експозицијом, које осигуравају добру осунчаност насада, а самим тим и већи садржај шећера. На имањима породичних пољопривредних газдинстава воћњаци су углавном мале површине (до 1 ha), а производњу карактерише ниска технологија и мала примена агротехничких мера. Три привредна друштва у свом портфолију производње имају и воћарску производњу. У питању су:

- 1) ПП „Сава Ковачевић“, а.д., Врбас. Ово предузеће има засаде вишње, јабука, кајсија, дуња, шљива. Воћарске културе вишње, јабуке и касије су на око 10-12

---

⁷Пољопривредна саветодавна служба АП Војводина

ha (по свакој култури), а засади дуње и шљива на по око 2,25 ha. Сви засади воћа су на подручју КО Врбас,

- 2) Индустија меса „Сарпех“, д.о.о., Врбас. Ово предузеће има воћњаке на 72 ha: 49 ha су засади јабуке, 19 ha вишања, а остатак (1-2 ha) су засади шљиве и кајсије. Воћњаци су лоцирани у КО: Равно Село, Бачко Добро Поље и
- 3) ОЗЗ „Castro-cop“, Кулпин, има засаде јабуке у КО Равно Село.

Органска производња није развијена. Према подацима ПСС Врбас, постоји само један произвођач у месту Врбас, који се бави производњом органске пшенице.

Семенска производња, према подацима ПСС Врбас, развијена је и традиционално заступљена у Општини. Обавља се на сектору правних лица и сектору породичних пољопривредних газдинстава. Највећи произвођачи семена житарица и индустријског биља су предузећа „Сава Ковачевић“ и „Сарпех“, а ова производња се обавља у сарадњи са организаторима производње, односно произвођачима семена. У сектору породичних пољопривредних газдинстава заступљена је семенска производња поврћа (у местима Куцура и Змајево), која се обавља у сарадњи са водећим произвођачима семена у земљи (Институт за ратарство и повртарство, Нови Сад, Институт за повртарство, Смедеревска Паланка, Superiof Seeds, Велика Плана).

2.4. Сточарство

Сточарство има висок значај и вишеструку улогу у валоризацији радних и производних потенцијала у пољопривреди сваке земље. У општини Врбас сточарство је развијено, али недовољно имајући у виду расни састав стоке и природне, тржишне и друге могућности и потенцијале које Општина има у овој производњи. Посебно је недовољно развијено у сектору породичних пољопривредних газдинстава, где се ова производња организује само за подмирење сопствених потреба и мали број газдинстава има већи сточни фонд и спада у категорију великих, тржишно оријентисаних сточара. Неповољни услови за развој сточарске производње на подручју Р. Србије (високе

банкарске камате, недостатак системског модела финансирања пољопривреде, мала подршка из аграрног буџета) одражавају се и на континуирано смањење сточног фонда на подручју општине Врбас, као и на стварање неповољног пословног амбијента за будуће инвестирање у ову производњу (Стратегија одрживог развоја општине Врба 2012-2020. године, стр. 104). У оквиру сточарства, заступљено је: свињарство, говедарство, живинарство и овчарство, а анализа сточарске производње заснива се на подацима добијеним из ПСС „Врбас“⁸.

Говедарска производња. Ова производња није довољно развијена, а посебно на сектору породичних пољопривредних газдинстава. У општини се издваја само један велики произвођач, који има преко 100 крава и који се бави производњом млека.

Табела 15. Број уматичних грла говеда у општини Врбас, 2013.

Врсте уматичних грла	Породична пољопривредна газдинства	"Сава Ковачевић" а.д. Врбас	"Novi trading" а.д. Змајево	Укупно
Краве	372	848	-	1220
Јунице	169	484	-	653
Телад	350	200	-	550
Товна јунад	450	720	150	1320

Извор: Интерни подаци ПСС „Врбас“.

Свињарство. У општини Врбас свињарство је традиционално развијено. Међутим, ситуација на тржишту, односно неповољно пословно окружење и неодговарајућа аграрна и кредитна политика, у великој мери десетковали су ову производњу, а све већи број газдинстава гаси ову производњу. Тренутно постоји један мали број пољопривредника који успева да одржи 10-15 крмача на газдинству, али крмаче нису уматичене и нема контроле продуктивности на овим газдинствима.

⁸ Анкетно истраживање у форми интервјуа са запосленима у ПСС „Врбас“, 15.06.2013.

Табела 16. Број уматичних грла свиња у општини Врбас, 2013.

Врсте уматичених грла свиња	Породична пољопривредна газдинства	"Карнекс" д.о.о. Врбас	"Супер микс плус" д.о.о. Куцура	Укупно
Крмаче	60	4100	-	4160
Назимице	40	2000	-	2040
Товљеници	1300	35000	3000	39300
Нерасови	-	63	-	63

Извор: Интерни подаци ПСС „Врбас“.

Овчарство и козарство. Последњих неколико година, са проблемима отпуштања, раног пензионисања и великим проблемом незапослености, становници Врбаса се почињу више бавити козарством и овчарством. Међутим, број пољопривредника који се бави овом производњом још увек је веома мали. Битно је истаћи да су грла углавном под контролом продуктивности ПСС „Врбас“. Пре десет година формирано је удружење одгајивача оваца и коза „Бикара“, које је једно од најактивнијих удружења у региону.

Табела 17. Број уматичених грла оваца у општини Врбас, 2013.

Врсте уматичених грла оваца	Породична пољопривредна газдинства	Укупно
Овце	1250	1250
Шиљежице	500	500

Извор: Интерни подаци ПСС „Врбас“.

За развој сточарске производње у општини Врбас од великог значаја је постојање ПСС „Врбас“, која се бави матичењем и контролом продуктивности свих врста домаћих животиња, врши избор грла за сајам, ради на формирању удружења одгајивача домаћих животиња и сл. Међутим, без стварања повољног пословног амбијента за развој сточарства на територији Републике Србије, неће доћи до озбиљнијих помака у сточарској производњи ни у општини Врбас. Најзначајнији предуслови за развој сточарства јесу:

- Већа подршка из аграрног буџета за сточаре;
- Субвенционисање каматних стопа за инвестиције у сточарску производњу;
- Повољнији порески услови за оснивање и рад малих и средњих млекара, како би се већи проценат млека прерадио, како би већи број предузетника инвестирао у ове капацитете и сл.;
- Заштита конкуренције на домаћем тржишту, како би се малим млекарима обезбедили повољнији услови за пласман млека и млечних производа (Стратегија одрживог развоја општине Врбас 2012-2020, 2015).

2.5. Агроиндустрија

Агроиндустрија настаје повезивањем пољопривреде и индустрије, док агробизнис подразумева интензивну производњу за тржиште. Агроиндустрија, према класификацији делатности, представља предсектор производње прехранбених производа, пића и дувана. У овај сегмент укључена је и трговина, односно маркетинг и промет пољопривредних-прехранбених производа. Овом сектору припадају и угоститељство и велики потрошачи хране. У агроиндустријски комплекс укључују се и финансијске институције, саветодавна служба и научно-истраживачке организације у пољопривреди.

Прехранбена индустрија је стуб индустријске производње Врбаса, према обиму производње, производним капацитетима, препознатљивошћу брендираних производа, броју запослених и сл. Примарна пољопривредна производња у општини Врбас обавља се у сектору привредних друштава, земљорадничких задруга и породичних пољопривредних газдинстава. О свакој од ових форми биће више речи у наставку.

Најзначајнија привредна друштва у области примарне пољопривредне производње у општини су (Стратегија одрживог развоја општине Врбас 2012-2020, 2015, 106-108):

- **Пољопривредно предузеће „Сава Ковачевић“ а.д. Врбас**

Пољопривредно предузеће „Сава Ковачевић“, а.д., Врбас, које послује у оквиру компаније „Mirotin Group“. Предузеће успешно послује од 1946. године када је и основано. Током 1973. године интегрише се у ИПК „Врбас“, као прва пољопривредна чланица овог великог бачког агрокомплекса. Током 2003. године извршена је приватизација и компанија „Миротин“, д.о.о. из Врбаса постала је већински власник капитала овог предузећа. ПП „Сава Ковачевић“, а.д., Врбас располаже са око 3.837 ха земљишта у сопственом власништву и око 860 ха државног пољопривредног земљишта узетог у закуп. Сва пољопривредна површина је у КО Врбас, а део површина које се узимају у закуп су у КО: Змајево, Косанчић и Савино Село. Предузеће запошљава 267 радника (стање на дан 31.12.2012.). Од стандарда квалитета тренутно располажу са стандардима ISO 9001:2008 и HACCP, а ради се и на имплементацији осталих стандарда. Основна делатност предузећа (енг. Core business) је ратарство, а основне културе које се гаје су: меркантилни и семенски кукуруз, пшеница, јечам, соја, шећерна репа. У оквиру предузећа „Сава Ковачевић“, а.д., послује и млекара „Дана“.

- **„Carnex“, д.о.о., Врбас**

„Carnex“, д.о.о., Врбас 40 је водећа домаћа компанија у производњи меса и прерађевина од меса, која запошљава око 1.150 радника. Компанија је од новембра 2011. године у систему МК Групе. Предузеће има заокружен систем производње (вертикалну повезаност процеса рада) и чине га пет пословних центара (скраћено ПЦ):

- 1) ПЦ „Биљна производња“ обухвата око 4.700 ха плодне бачке земље, која је лоцирана у КО Врбас. Око 75% земљишта је својина „Carnex“-а, а око 35% је државно пољопривредно земљиште узето у закуп. Доминантно се узгаја шећерна репа, затим житарице (кукуруз, пшеница, јечам), соја, семенска роба. Примарни пољопривредни производи се користе као сировинска база за производњу сточне хране, производњу шећера, док се део усмерава на екстерно тржиште. Овај ПЦ располаже најмодернијом пољопривредном механизацијом марке „John Deere“ и „Class“ (комбајни и трактори, плугови, сејачице, сетвоспремачи, телехендлери и

многе друге прикључне машине). У организацији пословања „Сарпех“ се руководи добром пољопривредном праксом;

- 2) **ПЦ „Силоси“.** Складиштење пољопривредних производа представља веома битан фактор у производном циклусу „Сарпех“-а. Укупан капацитет овог ПЦ јесте складиштење 60.000 тона ратарских култура у три силоса: у Врбасу (капацитет 50.000 t) и у местима Бачко Добро Поље и Равно село (капацитети од по 5.000 тона у сваком месту). Услови складиштења су у складу са прописаним стандардима, а прилагођавају се специфичностима производа;
- 3) **ПЦ „Фабрика сточне хране“.** Производња овог ПЦ, која на годишњем нивоу износи око 36.000 тона, намењена је, пре свега, потребама сопствених свињогојских фарми. Производни процес је у потпуности аутоматизован. У свом саставу овај ПЦ садржи и силос за чување компоненти капацитета 10.000 t. Захваљујући перманентном усавршавању капацитета и технологије, као и стално контролисаним сировинама и производима, овај ПЦ представља веома вредну карику у затвореном кругу производње „Сарпех “-а;
- 4) **ПЦ „Сточарство“.** Овај ПЦ чине две свињогојске фарме: једна у КО Савино Село, а друга у КО Врбас. Укупно бројно стање свиња на свим фармама је око 54.000 комада. Производња ПЦ Сточарство намењена је ПЦ Индустрија меса, коме се годишње испоручи близу 90.000 комада свиња разних категорија. Све животиње налазе се под констатном контролом стручних служби. Континуирано истраживање и развој у овом ПЦ доводи до сталних побољшања у одгајивачко-селекцијском аспекту, повећању квалитета меса, и сл.;
- 5) **ПЦ „Индустрија меса“.** Овај ПЦ чини производња више од 100 различитих месних прерађевина врхунског квалитета уз годишњи обим производње од 18.000 тона.

Земљорадничке задруге на територији општине Врбас

У општини Врбас постојао је велики број земљорадничких задруга (скраћено 33) у периоду пре транзиционих промена. Поред тога што је са распадом тржишта СФРЈ и транзицијом већи број задруга угашен или је у стечају, данас је остао релативно

развијен сегмент задругарства, посебно у односу на регион Шумадије и Западне Србије и регион Јужне и Источне Србије. Неколико задруга у општини Врбас или околним општинама веома успешно ради, као на пример (Стратегија одрживог развоја општине Врбас 2012-2020, 2015, 109):

- **ЗЗ „Баћо“, Врбас.**

Задруга је основана почетком 90-тих година прошлог века, бави се уговарањем ратарске производње са физичким и правним лицима (сарадња са другим задругама) и дистрибуцијом заштитних средстава и семенске робе. Задруга нема сопствено пољопривредно земљиште, већ узима земљиште у закуп. Доминантне ратарске културе које се производе и уговарају са кооперантима су: овас, јечам, сунцокрет, соја, пшеница, кукуруз. Укупан број коопераната је 150 физичких лица. Кооперантима се обезбеђују повољни услови кредитирања код набавке семенске робе, нафтних деривата, вештачких ђубрива, заштитних средстава, механизације и сл. Ратарске културе се даље продају правним лицима, која се баве трговином или прерадом пољопривредних производа (млинови, произвођачи сточне хране, сладаре). Поред своје основне делатности (ратарске производње), задруга се бави и продајом огревног материјала, израдом софтверских решења, пружа консултантске услуге за имплементацију НАССР система. Има 16 запослених.

- **ЗЗ „Клас“, Куцура.**

Ово је задруга породичног типа по структури оснивача, која је основана 2001. године. Задруга нема сопствену земљу и бави се уговарањем производње житарица (јечам, пшеница, кукуруз) и индустријског биља (сунцокрет, соја) са кооперантима, као и испоруком репроматеријала. Број кооперанта из године у годину варира, са променом услова уговарања производње или/и због потребе поштовања плодореда. Има два радника стално запослена.

- **ОЗЗ „Агроном Деспотово-Пивнице“, Пивнице, општина Бачка Паланка.**

Задруга послује од 2001. године, а на подручју општине Врбас (КО Равно Село и КО Савино Село) бави се уговарањем производње шећерне репе са породичним

пољопривредним газдинствима. Шећерна репа се испоручује фабрици шећера „Бачка“ у Врбасу. Задруга запошљава око 20 радника.

Један број тзв. „старих“ задруга налази се тренутно у блокади, иако су ове задруге успешно радиле у прошлости. Разлози блокаде и финансијских проблема ових задруга „леже“ у немогућности повраћаја земљишта и ненаплаћеним потраживањима. Примера ради то су:

- **ЗЗ „Куцура“, Куцура.** Задруга се успешно бавила уговарањем и откупом ратарских култура (пшеница, кукуруз, јечам, сунцокрет, соја, шећерна репа), производњом зрнасте хране за птице, као и производњом семена повртарских култура. У току је судски спор и настојање да се задрузи врати одузето пољопривредно земљиште у задружној својини (око 125 ha), које се тренутно издаје у закуп као државно пољопривредно земљиште. Задруга има пет запослених радника.
- **ЗЗ „Agromix“, Савино Село.**

Поред ових задруга, у општини Врбас послује и један број релативно нових задруга, које су на почетку пословања и остварују релативно скромну вредност промета. Међутим, ове задруге теку наредном периоду показале да ли ће и како опстати на тржишту и да ли ће успети да изграде своју тржишну позицију и конкурентан наступ, уз поштовање задружних принципа пословања. Интересантно је да ниједна задруга не учествује у закупу државног пољопривредног земљишта, с обзиром да не поседује 10 ha пољопривредног земљишта у сопственом власништву.

Породична пољопривредна газдинства

Према Закону о пољопривреди и руралном развоју Р. Србије (Закон о пољопривреди и руралном развоју, Службени гласник Р. Србије број 41/2009), породично пољопривредно газдинство јесте пољопривредно газдинство на којем физичко лице (пољопривредник) заједно са члановима свог домаћинства обавља пољопривредну производњу, а носилац породичног пољопривредног газдинства јесте физичко лице

(пољопривредник и предузетник), које обавља пољопривредну производњу и које је уписано у регистар пољопривредних газдинстава.

Право на подстицаје према поменутом Закону имају пољопривредна газдинства која су уписана у регистар пољопривредних газдинстава јединице локалне самоуправе. У регистар се уписује пољопривредно газдинство са најмање 0,5 хектара пољопривредног земљишта на територији Републике Србије, а може се уписати и пољопривредно газдинство са мање од 0,5 хектара пољопривредног земљишта, односно друго земљиште или грађевинска целина на коме носилац пољопривредног газдинства обавља сточарску, виноградарску или повртарску производњу (стакленици и пластеници), односно обавља друге облике пољопривредне производње (узгој рибе, гајење печурака, пужева, пчела и др.) (Стратегија одрживог развоја општине Врбас 2012-2020, 2015, 110).

Према подацима Пописа пољопривреде 2012, укупан број пољопривредних газдинстава са коришћеним пољопривредним земљиштем у општини Врбас је 3.168. Од овог броја газдинстава 3.140 газдинстава или 99,1% су породична пољопривредна газдинства. Према подацима добијеним из Одељења за привреду и локални економски развој општине Врбас, број регистрованих породичних пољопривредних газдинстава у општини Врбас износио је 1.596 у 2013. години. Највише регистрованих породичних пољопривредних газдинстава је у КО Врбас и КО Куцура.

2.5.1. Производни резултати

2.5.1.1. Приноси и производња важнијих повртарских и ратарских усева

Површине и приноси најважнијих ратарских производа у периоду 2008 – 2016. год. приказани су у наредним табелама.

Табела 18. Површине и приноси најзаступљенијих ратарских производа општине Врбас

Производ	2008.		2009.		2010.		2011.		2012.	
	Ha	t/ha	Ha	t/ha	ha	t/ha	ha	t/ha	ha	t/ha
Кукуруз	8.835	6,9	8.350	6,8	8.591	8,2	8.310	7,3	7.219	3,5
Пшеница	4.752	5,0	5.615	4,4	5.188	4,0	5.018	5,3	3.081	5,1
Шећерна репа	1.161	49,8	1.503	51,5	1.740	48,8	1.874	49,9	2.515	39,1
Соја	2.237	2,7	3.711	2,1	3.817	3,0	4.109	3,0	5.517	2,1
Сунцокрет	1.037	2,7	632	2,4	1.152	2,3	1.240	2,9	1.664	1,9
Производ	2013.		2014.		2015.		2016.			
	Ha	t/ha	Ha	t/ha	Ha	t/ha	ha	t/ha		
Кукуруз	9.578	6,5	6.469	3,1	6.804	4,1	7.155	3,4		
Пшеница	4.498	5,4	3.393	5,4	2.667	1,9	2.915	2,5		
Шећерна репа	3.365	47,1	1.594	35,2	2.253	46,6	1.610	50,9		
Соја	4.434	2,6	4.819	3,3	6.459	3,1	5.326	3,2		
Сунцокрет	1.177	2,6	1.001	2,9	880	2,5	1.025	2,9		

Извор: Општина Врбас

Табела 19. Производња најзаступљенијих ратарских производа општине Врбас

Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Производња кукуруза (t)	60.962	56.780	70.446	60.663	25.267	62.257	20.054	27.896	24.327
Производња пшенице (t)	23.760	24.706	20.752	26.595	15.713	24.289	18.322	5.067	7.288
Производња шећ. репе (t)	57.818	54.230	84.912	93.513	98.337	158.492	56.109	104.990	81.949
Производња соје (t)	6.040	7.793	11.451	12.327	11.586	11.528	15.903	20.023	17.043
Производња сунцокрета (t)	2.800	1.517	2.650	3.596	3.162	3.060	2.903	2.200	2.973

Што се тиче површина, највеће површине су под кукурузом и то у 2013. год. (9.578 ha). Површине под сунцокретом су најмање и то у 2009. год. (0,632 ha). Највеће приносе по ha има шећерна репа и то у 2009. год. (51,5 t/ha), док су најмањи приноси код сунцокрета у 2012. год. (1,9 t/ha). Највећа годишња производња је код шећерне репе, а најмања сунцокрета.

Табела 20. Кретање параметара пшенице у општини Врбас у периоду од 2008 - 2016

ОБЕЛЕЖЈЕ	2008 – 2016				
	Просек $\bar{X}$	Мин.	Макс.	Коефицијент варијације (%)	Стопа промене r (%)
Површина (ha)	4.125	2.667	5.615	26,96	-5,92
Принос (t/ha)	4,33	1,9	5,4	30,02	-8,30
Производња (t)	18.499	5.067	26.595	42,05	-14

У општини Врбас, у посматраном периоду, производња хлебног жита – **пшенице**, обављала се на просечно око 4.125 хектара, што чини око 18,92% ораничних површина општине, односно око 2,61% површина под пшеницом у Војводини.

Просечан принос од 4,33 t/ha нижи је од просечног приноса у Војводини (4,46 t/ha).

Просечна годишња производња пшенице у општини Врбас износила је 18.499 тона, што чини око 1,90% производње пшенице у Војводини (1,3 милиона тона).

Табела 21. Кретање параметара кукуруза у општини Врбас у периоду од 2008 - 2016

ОБЕЛЕЖЈЕ	2008 – 2016				
	Просек $\bar{X}$	Мин.	Макс.	Коефицијент варијације (%)	Стопа промене r (%)
Површина (ha)	7.913	6.469	9.578	13,31	-2.60
Принос (t/ha)	5,53	3,1	8,2	36,18	-8.45
Производња (t)	45.406	20.054	70.446	44,82	-11

Као и у Војводини, и у општини Врбас, **кукуруз** је најзаступљенија биљна врста. Просечно се производио на 7.913 хектара, што чини око 40% ораничних површина општине и око 1,97% укупних површина под кукурузом у Војводини (581.955 хектара). Табела 20. показује да су просечне стопе приноса негативне, што значи да су принос и производња опадали из године у годину и то у периоду од 2003. – 2016. године.

Остварени просечан принос у посматраном периоду (2008. – 2016.) од 5,33 t/ha је нижи него ниво просека Војводине (6,64 t/ha).

Просечна годишња производња кукуруза у општини Врбас износила је око 45.406 тона, што чини око 1,60% укупне производње кукуруза у Војводини (3,8 милиона тона). Стопа промене је негативна, што нам показују бројке за стопу промене површина (-2.60), стопу промене приноса (-8.45), као и стопу промене производње (-11).

Табела 22. Кретање параметара шећерне репе у општини Врбас у периоду од 2008 - 2016

ОБЕЛЕЖЈЕ	2008 – 2016				
	Просек $\bar{X}$	Мин.	Макс.	Коефицијент варијације (%)	Стопа промене r (%)
Површина (ha)	1.957	1.161	3.365	33,93	4.17
Принос (t/ha)	46,54	35,2	51,5	12,13	0.27
Производња (t)	87.817	54.230	158.492	37,13	4

Шећерна репа се у посматраном периоду просечно гајила на 1.957 хектара, што чини око 10% ораница општине, односно 4,94% укупних површина под шећерном репом у Војводини (60.650 хектара). У сетвеној структури шећерна репа је учествовала просечно са око 25% у површинама под индустријским биљем. Површине под шећерном репом показују већу варијабилност у односу на кукуруз и пшеницу ($K_v = 33,93\%$). Табела 22. показује преко просечне стопе промене приноса, да је у периоду од 2008 – 2016. године принос био позитиван (0,27%).

Остварени просечан принос у посматраном периоду (2008 - 2016) од 46,54 t/ha је нешто виши него ниво просека Војводине (46,32 t/ha). Коефицијент варијације површине шећерне репе износи $K_v = 33,93\%$. Коефицијент варијације укупног приноса шећерне репе ($K_v = 12,13\%$) указује на релативну стабилност у протеклом периоду.

Годишња производња шећерне репе, од око 87.817 тона, учествује у укупној производњи шећерне репе у Војводини (око 2,8 милиона тона) са 4,50%. Коефицијент варијације укупне производње шећерне репе ($K_v = 37,13\%$) указује на релативну стабилност ове производње у протеклом периоду.

Табела 23. Кретање параметара соје у општини Врбас у периоду од 2008 - 2016

ОБЕЛЕЖЈЕ	2008 – 2016				
	Просек $\bar{X}$	Мин.	Макс.	Коефицијент варијације (%)	Стопа промене r (%)
Површина (ha)	4.492	2.237	6.459	27,29	11.45
Принос (t/ha)	2,78	2,1	3,3	16,97	2.15
Производња (t)	12.633	6.040	20.023	34,89	13

Соја је такође значајна индустријска биљка у општини Врбас (Табела 22). Са просечних 4.492 хектара, соја учествује са 15% у површинама под индустријским биљем и 2,02% укупних површина под сојом у Војводини (145.274 хектара).

Просечан принос соје од 2,78 t/ha је виши од просечног приноса у Војводини (2,5 t/ha). Коефицијент варијације површине соје износи $K_v = 27,29\%$. Коефицијент варијације укупног приноса шећерне репе ($K_v = 16,97\%$) указује на релативну стабилност у протеклом периоду.

Просечна годишња производња соје износила је око 12.633 тона. Производња соје у општини Врбас од око 12.633 тона, просечно чини око 1,59% укупне производње соје у Војводини (365.405 тона).

Табела 24. Кретање параметара сунцокрета у општини Врбас у периоду од 2008 - 2016

ОБЕЛЕЖЈЕ	2008 – 2016				
	Просек $\bar{X}$	Мин.	Макс.	Коефицијент варијације (%)	Стопа промене r (%)
Површина (ha)	1.089	0.632	1.664	25,39	-0.14
Принос (t/ha)	2,56	1,9	2,9	13,38	0.90
Производња (t)	2.762	1.517	3.596	21,75	0

Сунцокрет је индустријска биљка која је такође заступљена у општини Врбас. Са просечних 1.089 хектара површина, сунцокрет учествује са 8% у укупној биљној производњи, 15% у површинама под индустријским биљем и 1,25% укупних површина под сунцокретом у Војводини (161.280 хектара).

Просечан принос сунцокрета од 2,56 t/ha виши је од нивоа просечног приноса у Војводини (2,32 t/ha). Производња сунцокрета у општини Врбас од око 2.762 тона, просечно чини око 0,45% укупне производње соје у Војводини (375.168 тона).

Површине и приноси најважнијих повртарских производа у периоду 2008 - 2016 приказани су у **табели 25**.

Табела 25. Површине и приноси најзаступљенијих повртарских производа општине Врбас

Производ	2008.		2009.		2010.		2011.		2012.	
	Ha	t/ha	Ha	t/ha	Ha	t/ha	ha	t/ha	ha	t/ha
Кромпир	278	15,6	219	17,7	223	17,5	375	21,2	374	17,4
Црни лук	69	15,6	26	16,5	42	13,2	72	10,4	72	14,6
Грашак	209	3,7	266	4,2	212	4,0	358	3,8	357	4,7
Паприка	29	22,9	47	16,0	34	24,5	57	13,9	57	28,2
Парадајз	11	4,6	7	13,4	8	12,8	14	15,6	14	21,0
Производ	2013.		2014.		2015.		2016.			
	Ha	t/ha	ha	t/ha	Ha	t/ha	ha	t/ha		
Кромпир	57	19,2	116	15,3	142	16,3	170	17,9		
Црни лук	15	13,9	23	15,0	60	15,2	60	17,1		
Грашак	514	3,9	692	6,1	480	5,7	527	6,5		
Паприка	56	19,3	58	17,3	77	32,3	98	39,9		
Парадајз	9	11,5	12	14	10	10,0	13	13,8		

Извор: Општина Врбас

Табела 26. Производња најзаступљенијих повртарских производа општине Врбас

Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Производња кромпира (t)	4.337	3.876	3.903	7.950	6.508	1.094	1.775	2.315	3.043
Производња црног лука (t)	1.076	429	554	749	1.051	209	345	912	1.026
Производња грашка (t)	773	1.117	848	1.360	1.678	2.005	4.221	2.736	3.426
Производња паприке (t)	664	752	833	792	1.607	1.081	1.003	2.487	3.910
Производња парадајза (t)	51	94	102	218	294	104	168	100	179

Што се тиче површина, највеће површине су под грашком и то у 2014. год. (692 ha). Површине под парадајзом су најмање и то у 2009. год. (7 ha). Највеће приносе по хектару има паприка и то у 2016. год. (39,9 t/ha), док су најмањи приноси код грашка у 2008. год. (3,7 t/ha).

Табела 27. Кретање параметара кромпира у општини Врбас у периоду од 2008 - 2016

ОБЕЛЕЖЈЕ	2008 – 2016				
	Просек $\bar{X}$	Мин.	Макс.	Коефицијент варијације (%)	Стопа промене r (%)
Површина (ha)	217	57	375	50,74	-5,96
Принос (t/ha)	17,57	15,3	21,2	10,37	1,73
Производња (t)	3.847	1.094	7.950	57,41	-5

Кромпир се у посматраном периоду просечно гајио на 217 хектара, што представља 1,4% од укупне биљне производње, 18% укупног поврћа општине Врбас и 4,49% од укупних површина под кромпиром у Војводини (11.862 хектара). Што се тиче просечног приноса, износи 17,57 t/ha и нижи је од нивоа просечног приноса за Војводину (20,68 t/ha).

Просечна производња кромпира за период 2008. – 2016. износи 3.847 тона, што је 1,53% укупне производње кромпира у Војводини (245.948 тона).

Принос и производња кромпира расту и то нам показује просечна стопа промене приноса (1,73). Међутим, површине и производња се смањују што показује и просечна стопа промене површина (-5,96) и просечна стопа промене производње (-5). Кофицијент варијације је у прихватљим интервалима за обе ставке (површина, принос, производња) што се може видети у табели 27.

Табела 28. Кретање производних параметара паприке у општини Врбас у периоду од 2008 - 2016

ОБЕЛЕЖЈЕ	2008 – 2016				
	Просек $\bar{X}$	Мин.	Макс.	Коефицијент варијације (%)	Стопа промене r (%)
Површина (ha)	57	29	98	36,67	16,44
Принос (t/ha)	23,81	13,9	39,9	35,57	7,19
Производња (t)	1.459	664	3.910	74,31	24

Паприка се у посматраном периоду просечно гајила на 57 хектара, што представља 0,97% од укупне биљне производње, 13% укупног поврћа општине Врбас и 13,94% укупних површина под паприком у Војводини (2.668 хектара). Што се тиче просечног приноса, износи 23,81 t/ha и виши је од нивоа просечног приноса за Војводину (10,92 t/ha).

Просечна производња паприке за период 2008. – 2016. износи 1.459 тона, што је око 10,01% укупне производње паприке у Војводини (29.538 тона). Површина, принос и производња паприке расту и то нам показује просечна стопа промене површина (16,44), просечна стопа промене приноса (7,19) и просечна стопа промене производње (24).

Табела 29. Површине и приноси најзаступљенијих воћа општине Врбас 2008-2016

Производ	2008.		2009.		2010.		2011.		2012.	
	Бр. Стаб.	Кг/ст	Бр. Стаб.	Кг/ст	Бр. Стаб.	Кг/с т	Бр. Стаб.	Кг/ст	Бр. Стаб.	Кг/ст
Јабука	78.817	19,24	96.653	25,73	125.569	34,80	84.189	25,48	93.501	25,66
Јагода	3.153	6,5	5.880	3,1	6.342	3,8	4.252	3,7	4.722	4,6
Малина	3.030	6,0	4.167	2,6	5.123	2,5	3.435	2,2	3.815	2,8
Купина	141	5,0	131	0,0	197	0,0	132	0,0	147	0,0
Производ	2013.		2014.		2015.		2016.			
	Бр. Стаб.	Кг/ст	Бр. Стаб.	Кг/ст	Бр. Стаб.	Кг/ст	Бр. Стаб.	Кг/ст		
Јабука	80.872	26,32	84.452	25,58	86.653	27,21	86.628	28,88		
Јагода	4.330	4,2	6.046	4,0	4.476	4,0	6.793	3,5		
Малина	4.821	3,3	3.111	3,4	10.953	6,5	38.348	10,8		
Купина	120	1,2	120	0,0	120	1,0	120	0,0		

Извор: Општина Врбас

Табела 30. Производња најзаступљенијих воћарских производа општине Врбас

Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Производња јабука (kg)	1.516.439	2.486.882	4.369.801	2.145.136	2.399.236	2.128.551	2.160.282	2.357.828	2.501.817
Производња јагода (kg)	20.495	18.228	24.100	15.732	21.721	18.186	24.184	17.904	23.776
Производња малина (kg)	18.180	10.834	12.808	7.557	10.682	15.909	10.577	74.195	414.158
Производња купина (kg)	705	0	0	0	0	144	0	120	0

Што се тиче површина, највећи број стабала је под јабуком и то у 2010. год. (125.569 стабала). Најмањи број стабала је под купиним и таква ситуација је од 2013-2016. год. (0.120 стабала). Највеће приносе по стаблу има јабука и то у 2010. год. (34,80 kg/стаблу), док су најмањи приноси код купине, где се дешавало да не буде ниједан килограм по стаблу.

Табела 31. Кретање производних параметара јабуке у општини Врбас у периоду од 2008 - 2016

ОБЕЛЕЖЈЕ	2008 – 2016				
	Просек $\bar{X}$	Мин.	Макс.	Коефицијент варијације (%)	Стопа промене r (%)
Површина (број стабала)	90.814	78.817	125.569	15.62	1,19
Принос (kg/стаблу)	26,54	19,24	28,88	15.24	5,21
Производња(kg)	2.451.775	1.516.439	4.369.801	77,81	10

Јабука, тј. просечан број стабала који се у посматраном периоду гајио је 90.814, што представља 16,6% од укупне површине под воћем и виновом лозом општине Врбас. Што се тиче просечног приноса, износи 26,54 kg/стаблу и виши је од нивоа просечног приноса за Р. Србију (15 kg/стаблу). Просечна производња јабуке за период 2008. – 2016. износи 2.451.775 kg, односно 2.452 тона

Површина, принос и производња јабуке расту и то нам показује просечна стопа промене површине (1,19), као и просечна стопа промене приноса (5,21). Кофицијент варијације је у прихватљим интервалима.

Табела 32. Кретање производних параметара јагоде у општини Врбас у периоду од 2008 - 2016

ОБЕЛЕЖЈЕ	2008 – 2016				
	Просек $\bar{X}$	Мин.	Макс.	Коефицијент варијације (%)	Просечна стопа промене r (%)
Површина (број стабала)	5.110	3.153	6.793	23,51	10,07
Принос (kg/стаблу)	4,15	3,1	6,5	22,19	-7,45
Производња (kg)	20.481	15.732	24.184	15,31	1

Јагода, тј. просечан број стабала који се у посматраном периоду гајио је 5.110, што представља 5,54% од укупне површине под воћем и виновом лозом општине Врбас. Што се тиче просечног приноса, износи 4,15 kg/стаблу и виши је од нивоа просечног приноса за Р. Србију (10 kg/стаблу). Просечна производња јагоде за период 2008. – 2016. износи 20.481 kg односно 20 тона, што је 0,44% од укупне производње јагоде у Р. Србији.

Површина јагоде расте и то нам показује просечна стопа промене површине (10,07), док приноси јагоде опадају што се може видети из просечне стопе промене приноса (-7,45). Кофицијент варијације је у прихватљим интервалима.

2.5.1.2. Приноси и производња у сточарству

Анализа резултата сточарске производње Јужнобачког округа извршена је по гранама сточарства и упоређена са Севернобачким округом. Анализа се односи на период 2008 – 2011 и приказана је у наредним табелама.

Говедарство

Квантитативна компаративна анализа говедарства у Јужнобачком и Севернобачком округу обухватила је годишње податке о укупној производњи (укупан број говеда и укупна годишња производња млека).

Табела 33. Промена производних резултата у говедарству Јужнобачког и Севернобачког округа

ОБЕЛЕЖЈЕ	Јужнобачки округ			Севернобачки округ		
	просек 2008-2011	Мин	мах	просек 2008-2011	мин	мах
Укупан бр. говеда	27,225	1,258	29,125	46,395	42,611	49,822
Укупна производња млека 000 л	39,899	36,750	47,777	68,021	60,639	74,549

Извор: Региони и области Републике Србије, РЗС

Јужнобачки округ има готово 2 пута мање основно стадо у говедарству од Севернобачког округа. Међутим, и у Јужнобачки и Севернобачком је негативна стопа промене броја крава и стеоних јуница, па тако и у укупној производњи млека. Примећује се да је укупна производња крављег млека у Јужнобачки у односу на Севернобачки округ мања .

Свињарство

Квантитативна компаративна анализа свињарства у Јужнобачком и Севернобачком округу обухватила је годишње податке о укупном броју свиња. Резултати анализе презентирани су у **табели 34**.

Табела 34. Промене у свињарству Јужнобачког и Севернобачког округа (2008-2011)

ОБЕЛЕЖЈЕ	Јужнобачки округ			Севернобачки округ		
	просек 2008-2011	Мин	мах	просек 2008-2011	мин	мах
Укупан бр. свиња	133,691	102,1	124,207	172,583	163,595	180,375

Извор: Региони и области Републике Србије, РЗС

Јужнобачки округ има мање основно стадо у свињарству у односу на Севернобачки округ. Међутим, у оба поменута округа је негативна стопа промене броја свиња.

Овчарство

Квантитативна компаративна анализа овчарства у Јужнобачкоми Севернобачком округу обухватила је годишње податке о укупној производњи (укупан број оваца, укупна годишња производња млека и произведена вуна).

Овчарска производња у Јужнобачком округу, нема толики економски значај за пољопривреду поменутог округа, као што то имају свињарство и говедарство.

Табела 35. Промене у овчарству Јужнобачког и Севернобачког округа(2008-2011)

ОБЕЛЕЖЈЕ	Јужнобачки округ			Севернобачки округ		
	просек 2008- 2011	мин	мах	просек 2008- 2011	мин	мах
Укупан бр. оваца	7,169	5,593	8,82	21,674	20,6	23,315
Произвед. вуна (тона)	15	8	22	37	34	40

Извор: Региони и области Републике Србије, РЗС

Производни показатељи у овчарству у Јужнобачком округу бележе негативне резултате, и то у категорији бројног стања и произведене вуне.

2.5.1.3. Производно економски резултати у преради

Анализа тенденција развоја пољопривреде Јужнобачког округа сагледана је на основу бруто додате вредности. За ниво области (округа) исказује се БДВ. Вредност бруто додате вредности (БДВ) посматрана је за период 2016 – 2018.

Табела 36. Бруто додата вредност пољопривреде и прерађивачке индустрије (млн. динара)

Година	Јужнобачки округ	Севернобачки округ	Војводина	Учешће %	
	ПОЉОПРИВРЕДА			Јужно. у Војвод.	Север. у Војвод.
2016.	29.640	12.241	128.649	23,0%	9,5%
2017.	33.022	13.093	137.999	23,9%	9,4%
2018.	38.364	15.142	162.339	23,6%	9,3%
Стопа промене %	29,43	23,70	26,19		
	ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА				
2016.	130.419	26.112	299.709	43,5%	8,7%
2017.	131.947	28.332	346.355	38,1%	8,1%
2018.	121.080	28.834	336.390	35,9%	8,6%
Стопа промене %	-7,16	10,42	12,24		

Извор: Региони и области Републике Србије, РЗС

Бруто додата вредност пољопривреде у 2016. години мања је у односу на БДВ пољопривреде у 2017., а ова је мања од БДВ у 2018. години. Иста је ствар и код бруто додате вредности у прерађивачкој индустрији. Стопа промене за Јужнобачки округ за пољопривреду је позитивна (29,43%), док је стопа промене за прерађивачку индустрију

негативна (-7,16%). За Севернобачки округ обе стопе су позитивне (23,70% и 10,42%). Учешће Војводини у 2016. износи 23,0%, за 2017.-ту 23,9%. док је за 2018-ту 23,6%.

2.6. Пројекције раста и развоја (2018-22)

Табела 37. Пројекције раста и развоја (2018-22)

Пројекције раста и развоја	Јужнобачки округ	Севернобачки округ	Војводина
	ПОЉОПРИВРЕДА		
За 2017.	38.363,05	15.142,18	162.342,17
За 2018.	42.740,38	16.196,04	137.999
За 2019.	49.654,52	18.730,65	162.339
ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА			
За 2017.	-93.380,00	28.832,87	336.393,38
За 2018.	-94.474,05	31.284,19	388.748,85
За 2019.	-86.693,28	31.838,50	377.564,17

Пројекција раста и развоја општине Врбас обухвата стратешко планирање на нивоу локалне самоуправе, што подразумева координисане активности свих нивоа власти, укљученост свих заинтересованих страна и повезивање плана са годишњим и вишегодишњим буџетским планирањем локалне самоуправе.

Пројекат израде Стратегије развоја општине Врбас је производ политичког опредељења локалне самоуправе да своје будуће активности планира и усмерава у складу са дугорочном визијом, расположивим ресурсима и утврђеним локалим приоритетима. У складу са тим дефинисане су три фазе, као и кораци у развоју стратешког плана. Те три фазе су (Стратегија одрживог развоја општине Врбас 2012-2020, 2015, Врбас):

- Припрема и процес планирања;

- Израда стратегије;
- Имплементација, мониторинг и евалуација.

I фаза - Припрема и процес планирања

Фаза припреме и процес планирања израде стратегије обухвата идентификовање радне групе која треба да омогући укљученост свих ставова и мишљења, како са стране оних који доносе одлуке, тако и са стране оних који на те одлуке имају директан и индиректан утицај. Радна група, такође, има и кључну улогу у процесу израде Акционог плана који представља важну компоненту стратешког документа и чија је адекватна имплементација у суштини и циљ конституисања стратешког документа.

У фази процеса планирања Стратегије развоја потребно је дефинисати и план мониторинга и евалуације који ће пратити извршавање појединачних активности дефинисаних у акционом плану.

II фаза - Израда стратегије

Фаза израде стратегије наступа након окончаног припремног процеса развоја стратегије у коме су формулисане радне групе и када је успостављена подела задатака на свим нивоима управљања. У припремној фази је такође потребно дефинисати одговорност и надлежност свих учесника у процесу израде стратегије, као и рокове чије је поштовање неопходно у циљу доброг функционисања организације рада. Процес израде стратегије се састоји из четири корака:

- Ситуациона анализа;
- SWOT анализа;
- Стратешко доношење одлука: дефинисање стратегије, постављање циљева, приоритета и индикатора;

- Припрема акционог плана као оквира за постизање стратешких циљева.

III фаза - Имплементација, мониторинг и евалуација

У току треће фазе у процесу развоја стратешког документа, потребно је спровести следеће кораке:

- Прихватање и одобравање стратешког документа од стране Скупштине локалне самоуправе;
- Комуникација (нпр. представљање стратешког документа јавности);
- Управљање стратегијом које се састоји у потреби за функционисањем великог броја стратешких елемената, испуњење њихових техничких захтева и одређени број ангажованих лица;
- Обезбеђивање средстава за имплементацију стратегије;
- Мониторинг и евалуација. Мониторинг утврђује да ли се спроводи оно што је предвиђено (у контексту стратешких активности) при чему се користи одређеним индикаторима. Утврђени резултати се пружају на увид актерима који су учествовали у имплементацији стратегије. Евалуација пореди имплементирани пројекат/програм са тренутним исходом и процењује утицај пројекта/програма;
- Оцена, ревизија, прилагођавање. Локални стратешки документ треба да подлеже оцени једном годишње због доношења буџета на националном нивоу, затим уколико дође до промена у неком од развојних приоритета, уколико започне неки нови донаторски програм, ако и како би се на бољи начин прихватиле могућности финасирања.

С обзиром на горе наведено, један од основних постулата на којем стратешко планирање почива је „*оживљавање стратегије*“. Циљ ове фазе процеса развоја, који се огледа у имплементацији, мониторингу и евалуацији, је да стратегијом оствари све што је њом предвиђено, односно да стратегија не остане само један у низу

конституисаних докумената већ да се правовремено и одговорно спроведу све активности предвиђене акционим планом.

Развојни потенцијали општине Врбас су још увек недовољно искоришћени, па је реално за очекивати да ће након завршених структурних промена и успостављања повољније пословне климе, привреда Општине остварити бржи и стабилнији раст, а локална заједница убрзан друштвено-економски развој. Најважнији развојни потенцијали на којима ће се заснивати бржи привредни и економски развој Општине су:

- повољан геостратешки положај Општине, како у земљи тако и у односу на Европу;
- велике површине пољопривредног земљишта високог квалитета и обилни водни ресурси;
- расположиви капацитети, традиција, сировинска основа и успостављено тржиште у прехранбеној индустрији ;
- расположива радна снага и све повољнија пословна клима за развој предузетништва;

У циљу подстицања бржег привредног и укупног економског и социјалног развоја Општине, неопходно је створити просторне и друге услове за привлачење инвестиција и дефинисати низ подстицајних мера за развој малих и средњих предузећа. Мере локалне самоуправе потребно је усмерити на креирање повољног пословног амбијента за предузећа. Развијањем и опремањем радних зона и индустријских паркова стварају се најнепосредније претпоставке за подстицање инвестиција и привлачење капитала.

Посебне програме подршке покретању МСПП и привлачењу инвестиција заснованим на новим технологијама, потребно је креирати на основу студије која би идентификовала потенцијал за развој и примену истих. Развој овог сектора обезбеђује се праћењем и правовременим укључивањем у активности које спроводе републичка и покрајинска влада, посебно у областима ИКТ сектора, област биотехнологије и

производње хране, екологије и хемијског инжењерства, енергетске ефикасности и обновљивих извора енергије.

Мере стимулисања развоја људских ресурса, треба усклађивати са потребама привреде и предузетништва. Промоцијом предузетништва, мотивацијом и едукацијом, могуће је анимирати локално становништво на покретање сопственог бизниса. Програми развоја менаџмента намењени сектору МСПП, допринеће унапређењу знања и вештина менаџера, а самим тим и повећању нивоа одрживости пословања.

Јачање функције маркетинга, и организоване промотивне активности довешће до позиционирања општине Врбас, као привлачне локације за инвестирање. Стварање имиџа "Града брендова", оснажиће како позицију саме Општине, тако и позиције постојећих предузећа.

2.7. SWOT анализа

SWOT анализа је крајње ефикасан алат за разумевање и доношење одлука у најразличитијим ситуацијама у раду компаније или организације. Појам, односно назив SWOT анализа, представља скраћеницу од четири енглеске речи, које у преводу⁹ значе: strengths – снаге, weaknesses – слабости, opportunities – могућности (шансе, прилике) и threats – претње (опасности) (<http://projects.tempus.ac>).

SWOT анализа је добила такав назив због тога што је њена основна идеја да омогући развојно понашање организације, које обезбеђује максимално коришћење шанси и способности, и да нађе начина да се минимизирају слабости и претње. На тај начин, SWOT анализа омогућава препознавање позитивних и негативних фактора и даје могућност да се на њих благовремено утиче. Тачније, SWOT анализа омогућава да се утврди где се у садашњој ситуацији организација налази, које су јој главне предности и

---

⁹Неке од енглеских речи се различито преводе, па се често користе и различите скраћенице (у српском) језику.

слабости и какве су јој шансе и које су препреке да се стигне до планираних циљева у будућности.

Табела 38. SWOT анализа агрокомплекса општине Врбас

Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> - Општина Врбас је једна од привредно развијених општина у Републици Србији (посматрано кроз индикатор просечних зарада); - Дobar географски положај; - Повољни услови за развој прехранбене индустрије: општина има јаку сировинску базу у области производње житарица, индустријског биља, семенске робе; - Развијена прехранбена индустрија: постојање прехранбених компанија са квалитетним и брендираним производима, традицијом, високом препознатљивошћу на домаћем и ино тржишту; - Традиција индустријске производње и могућности реиндустријализације: у периоду постојања СФРЈ општина је имала бројна успешна индустријска предузећа у области металопрерађивачке, текстилне, дрвне, хемијске индустрије; - Развијен сектор трговине и саобраћаја; - Развијен финансијски сектор са 17 банака, свим водећим осигуравајућим кућама; 	<ul style="list-style-type: none"> - Постојећа конкурентност реалног сектора заснована је на јефтиним ресурсима; - Инертност предузећа: не предузимање довољно да се унапреди конкурентност, запостављене важне области пословања као што је едукација, маркетинг, технолошке иновације; - Неразвијена индустријска производња: велика већина индустријских предузећа је током деведесетих година прошлог века изгубила тржиште, технологију или је прошла кроз неуспешан процес приватизације; - Ниски производни, иновативни и извозни капацитети компанија у области прехранбене индустрије; - Неразвијена грађевинска делатност; - Неразвијено производно занатство; - Ниска инвестициона активност реалног сектора и слаба кредитна способност предузећа, нарочито МСП; - Значајна заступљеност сиве економије; - У већини МСП технологија је застарела;

<ul style="list-style-type: none"> - Квалификована и образована радна снага - Основана Канцеларија за локално економски развој општине Врбас; - Спремност општинских и покрајинских институција за развој и коришћење услуга образовних, научно-истраживачких установа у области анализе унапређења конкурентности. 	<ul style="list-style-type: none"> - Недовољна оптимизација производње и недовољно ефикасни процеси рада (аутоматизација процеса); - Неефикасан/неконкурентан извоз: најчешће само регион СЕФТА, слаб улазак на тржиште ЕУ; - Недовољно усвојен систем квалитета и TQM (управљање квалитетом “свих запослених”); - Недовољна хармонизација домаће праксе са стандардима система квалитета ISO и техничким прописима; - Високи трошкови финансирања извоза и неспособност самофинансирања извоза.
--	---

Могућности	Претње
<ul style="list-style-type: none"> - Преференцијални извоз кроз потписане споразуме Р. Србије о слободној трговини са ЕУ; земљама у региону (СЕФТА Споразум); Русијом; Белорусијом; Казахстаном; Турском; САД; - Коришћење средстава фондова ЕУ у периоду 2014-2020; - Учешће привредника у програмима и позивима националних и покрајинских институција; - Стални програми преквалификације радне снаге: усклађивање људских ресурса са 	<ul style="list-style-type: none"> - Нестимулативни закони који се тичу запошљавања, инвестиција, иновација, извоза, посебно на сектору МСПП; - Високи порески и други намети привредним субјектима; - Висок уплив бирократских и политичких структура приликом доношења инвестиционих и економских одлука; - Неефикасна координација доносиоца одлука на линији општина, Покрајина, Република у привлачењу домаћих и страних инвеститора;

<p>потребама тржишта рада.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Недовољна издвајања из општинског/покрајинског и републичког буџета за пројекте реиндустријализације, извоза, запошљавања, посебно у сектору МСПП; - Неразвијена пословна инфраструктура: индустријске зоне недовољно су комунално опремљене; неразвијени су кластери; пословни инкубатори; - Интензивна инострана конкуренција у реалном сектору; - Високе каматне стопе на кредите дате привреди; - Високи и променљиви захтеви извозних тржишта (нецаринске баријере); - Неефикасно судство и дуга и неизвесна наплата потраживања.
--------------------------------	---

Извор: Стратегија одрживог развоја општине Врбас 2012-2020, 2015, Врбас

Основу за планирање развоја општине Врбас чини анализа стања у општини. На основу сагледаног стања се дефинишу правци стратешког развоја. У анализи је коришћена техника SWOT анализе, на основу које је Савет сагледао присутне **снаге и слабости**, као и потенцијалне **могућности и претње** општини Врбас.

Главне снаге општине Врбас представљају повољан географски положај на коме се налазе саобраћајна чворишта путева и железнице као и развијена каналска мрежа хидросистема ДТД. Богатство природних ресурса као и повољна клима, представљају базу развоја пољопривреде и прехрамбене индустрије, која у општини Врбас има дугу традицију. Општина Врбас располаже квалитетном и високо мотивисаном радном снагом, са израженим предузетничким потенцијалом. Инфраструктура општине је

релативно развијена. Развијеност финансијског сектора и присуство бројних јавних институција, сврставају Врбас у ред најзначајнијих центара у Србији.

Проблем загађења Великог бачког канала је једна од већих слабости Општине, који осим утицаја на животну средину, онемогућава и развој речног саобраћаја као и туризма. Недовољно опремљене индустријске зоне успоравају развој привреде и стварање нових радних места, а уз то је и све израженији одлив кадрова, као и негативан природни прираштај становништва.

Нестабилност политичког и привредног амбијента, као и непредвидиво законодавство могу бити претње за развој Општине, а могућности Општине су у даљем процесу децентрализације као и коришћењу средстава фондова ЕУ и регионалном удруживању.

2.8. План развоја агрокомплекса општине (2018-22)

2.8.1. Анализа реализације постојећег плана развоја

Општина Врбас је једна од привредно развијенијих општина у Републици Србији, са дугом традицијом у производњи и преради пољопривредних производа, трговини и саобраћају. Стратешким и акционим планирањем општина Врбас ствара повољне услове за инвестирање, отвара нове економске прилике, повећава продуктивност, смањује разлике у развијености појединих сектора ангажујући све локалне ресурсе, смањује незапосленост и сиромаштво, и на тај начин доприноси свом основном циљу повећању животног стандарда локалног становништва. Тако у складу са визијом развоја општине Врбас, а на бази опште анализе ресурса, стања и потреба, дефинисани су стратешки правци развоја, као области од приоритетног значаја, а то су:

- 1) Стварање атрактивног и повољног привредног амбијента који подразумева стимулативне услове за развој предузетништва, малих и средњих предузећа и услуга у области туризма.

- 2) Унапређење услова за развој модерне и профитабилне пољопривредне производње као окоснице привредног раста у општини Врбас.
- 3) Развијање целовитог позитивног друштвеног амбијента за живот грађана путем унапређења рада и функција општинске управе, јачања улоге организација цивилног друштва и унапређењем капацитета општине за међуопштинску, регионалну и остале видове сарадње.
- 4) Одговоран однос према природним ресурсима, развијање система одрживе заштите и очување животне средине.
- 5) Стварање услова да Врбас буде модерна урбанистички, комунално и инфраструктурно уређена општина.
- 6) Унапређење квалитета живота грађана општине Врбас путем квалитетнијих услуга у областима информисања, образовања, здравствене и социјалне заштите, културе и спорта.

2.8.2. Развојни циљеви

За развој агропривреде и агробизниса на територији општине Врбас потребно је користити све расположиве ресурсе како би се обезбедила максимална добит у односу на уложена средства. С обзиром на то, може се учинити следеће:

- ратарску производњу треба унапредити применом агротехничких и организационих мера, санирањем запуштених канала, пумпних система и повећањем површина под ветрозаштитним појасевима;
- за бржи развој воћарства обезбедити стимулативу подршку и изградњу мреже хладњача, јер је постојећа воћарска производња је испод природних могућности подручја;
- за производњу поврћа и цвећа иако постоје повољни природни и други услови, развој ових делатности у великој мери зависи од тржишних услова, те због тога треба константно пратити и анализирати тржиште;

- за развој сточарства важно је да се поред унапређења производње на постојећим фармама, подижу и нове фарме, како у сарадњи са прехранбеном индустријом тако и у складу са захтевима тржишта.

Другим речима, развојни циљеви за подстицања бржег развоја пољопривреде на територији општине Врбас су (Просторни план општине Врбас, 2011, стр. 97-98):

- имплементација аграра у све појединачне секторске политике и стратегије развоја;
- убрзавање приватизације државног сектора пољопривреде;
- стварање тржишно усмерених пољопривредних породичних газдинстава укрупњавањем, модернизацијом и специјализацијом, те подизањем квалитета понуде;
- специјализација у производним линијама у којима се постиже компаративна предност (ратарство, сточарство, повртарство и сл.);
- стварање ветеринарске и фитосанитарне службе која одговара ЕУ стандардима;
- структурним подстицајима утицати на подизање нових засада воћа (јабукe, вишње, шљиве и сл.), и др.;
- подстицање производње лековитих биљака и здраве хране на заштићеним добрима,
- подстицање развоја пољопривредних објеката-складишта, расхладних простора, дорадних погона, пијаца и сл.;
- уређење постојеће и изградња мреже нових пољских путева до пољопривредних површина за коришћење механизације (трактора и сл.);
- подстицања руралног развоја увођењем допунских делатности (сеоског туризма, кућне радиности, трговине, малих и средњих погона и сл.);

- очување еколошког капацитета простора и побољшање квалитета животне средине аутохтоне препознатљивости и пејзажне вредности;
- заштита посебно вредних, угрожених и деградираних руралних подручја;
- унапређење учинка пољопривредне производње, са нагласком на смањење трошкова, раст приноса, конкурентност цена и квалитета, продуктивно запошљавање;
- усмеравање на коришћење међународних програма и фондова за рурални развој хармонизацију техничке регулативе ЕУ, земаља Централне и Југоисточн Европе и сл. (SAPARD, PRAQ III, SPRINT, CDRA, LEADER).

2.8.3. Потребни инвестициони пројекти

У оквиру инвестиција и инвестиционих пројеката, навешћемо предности општине Врбас, односно које су све шансе за инвестирање:

- повољан географски положај поред европског Коридора 10,
- дуга индустријска традиција,
- велике и опремљене индустријске зоне,
- расположива и добро обучена радна снага,
- велике површине квалитетне обрадиве земље повољне за примарну производњу,
- доступни ресурси, база сировог материјала,
- развијено тржиште за развојну индустрију и
- ефикасна, високо стручна, организована и транспарентна општинска администрација.

Уколико се осврнемо на транзицију и на све оно што у чему се општина Врбас нашла у том периоду, може се закључити да је привредно осиромашила. Од 2008. до 2012. године општина је остала без 5.500 радних места, јер је велики део некада јаке индустрије уништен или приватизован. То што су радници остали без радних места утицало је на општински буџет јер се у њега сливало 100 милиона динара мање на име доприноса, што се и те како осетило. Међутим, доласком првих инвеститора, и отварањем нових радних места, тежи се да буде добро свима, па и локалној самоуправи.

У општину Врбас најпре је стигла гринфлид инвестиција. Наиме, италијанска компанија „Manifatture Settentrionali” купила је парцелу у Блоку 100, на којој ће градити нове погоне текстилне индустрије. Реч је о познатој италијанској текстилној компанији запошљава 70 радника, што је за општину веома значајно, а сви производи се извозе.

Како је општина Врбас сврстана у развијене локалне самоуправе то јој у једну руку онемогућава да у већем проценту конкурише за субвенције и друга средства која припадају општинама ниже развијености. Без обзира на то, представници општине и локалне самоуправе вредно раде и предњаче у израђеним и одобреним пројектима, као и разним сертификатима које добија до конкретних послова. Сертификација општине гарантује инвеститорима да им се исплати да улажу у Врбас, да за то постоје сви услови и да нема неизвесности нити разлога да оду из њега.

Најзначајнија инвестиција на подручју Општине Врбас је ревитализација Великог бачког канала, који представља изузетно велики еколошки проблем како за Јужнобачки округ тако и целу државу, зато што је то данас најзагађенији водоток у Србији и један од најзагађенијих водотока у Европи. Услед дугогодишње не бриге Велики канал је претворен у колектор за отпадне комуналне и индустријске воде басена Врбас-Црвенка-Кула. Министарство заштите животне средине у априлу 2008. године у Извршном Већу Војводине, представило је пројекат „Коначно решавање проблема загађења и чишћења Великог бачког канала“. Укупна вредност пројекта износи 45 милиона еура, а читав пројекат је подељен у три дела.

Као једна од првих локалних самоуправа у Европи општина Врбас је у 2015. години имплементирала и сертифицирала стандард ИСО 500001 – менаџмент енергијом и тиме

потврдила водећу улогу у тој области у Републици Србији. Уређена су два пројекта Јавно приватног партнерства везана за обновљиве изворе енергије и енергетску ефикасност. Пројекат изградње топлане на биомасу и пројекат замене јавне расвете по ЕСЦО моделу први су такве врсте у нашој земљи. Затим, три геотермална бунара и највећа електрана на биомасу у Србији од 1,5 MW, доказ су великог потенцијала обновљивих извора енергије општине Врбас.

У 2015. години општина Врбас приступила је CIVITAS форуму – иницијативе Европске Комисије за испитивање и примену мера за промовисање одрживог транспорта чији је циљ побољшање квалитета и промоција истог (коришћење зелених горива, промоција здравог начина кретања – бициклизам и пешачење). У том циљу општина је предузела низ акција – изградња пешачких и бицикличких стаза и промовисање здравог начина живота.

2.8.4. Стратегија развоја (Акциони план)

Стратегија развоја је кровни документ који би требао да оријентише све релевантне актере развоја и управљања општинским ресурсима у доношењу одлука за најцелисходнија решења и што ефикасније коришћење расположивих ресурса. Поред улоге водиле у одлучивању, Стратегија представља важну алатку за успешно управљање променама у општини, за усмерено акционо и пројектно планирање, као и за друге активности за добијање финансијске подршке из АП Војводине, министарстава и Владе Републике Србије.

Усвајајући Стратегију одрживог развоја општине Врбас 2014-2020, општина Врбас је учинила битан искорак у планирању и стремљењу ка одрживом развоју којим се иде у сусрет потребама садашњости тако да се не угрожава могућност будућим генерацијама да задовоље сопствене потребе. Израдом СОР општине Врбас, дефинисани су стратешки циљеви односно правци развоја и решавања приоритетних проблема у општини. Израду Стратегије одрживог развоја Општине Врбас 2014-2020. године са акционим плановима за приоритетне области развоја финансирао је Покрајински

секретаријат за међурегионалну сарадњу и локалну самоуправу Владе Аутономне Покрајине Војводине.

Стратегија развоја општине Врбас, базирана је на анализи друштвеног, економског и социјалног стања, као и на мапирању постојећих природних, људских, институционалних и финансијских ресурса и реалистичност је њена подлога. У процес планирања биле су укључене све заинтересоване стране из јавног, реалног-привредног и невладиног-цивилног сектора и стручњаци из различитих области развоја.

Општина Врбас је заједница која има високо развијену привредну структуру, сталног је економског пораста и представља здраву животну средину за своје становнике (<http://www.vrbas.net/info/1456-strategija-razvoja-vrbas>). Стратегија развоја општине Врбас све своје будуће активности планира и усмерава у складу са дугорочном визијом, расположивим ресурсима и утврђеним локалним приоритетима. Основни циљ стратешког развоја јесте да пружи визију будућности, визију развоја, предложи могућа решења друштвених, економских, институционалних проблема, а у контексту прилагођавања оквирима развоја АП Војводине и Републике Србије и ширег региона западног Балкана, са којима Србија учествује у процесима придруживања ЕУ.

Стратегија такође има посебан значај за олакшавање приступа фондовима Европске уније и ствара предуслове за учествовање у програмима развоја региона којима општина Врбас припада.

2.9. Финансијски аспекти

2.9.1. Потребна средства

Ради добијања што реалније слике о досадашњим инвестиционим активностима на подручју општине Врбас, у табелама и графиконима који следе је дат приказ улагања како на регионалном, тако и на националном нивоу.

Према томе, истраживањем је обухваћен вишегодишњи инвестициони тренд у привреди општине Врбас и карактеристике процеса инвестирања у привреди на територији Јужнобачког округа, АП Војводине, као и Републике Србије у целини. Посматрајући период 2006-2012. година, може се констатовати да општину Врбас карактерише слаба и недовољна инвестициона активност коју прате видне годишње осцилације. Укупно остварене инвестиције на нивоу општине Врбас у 2012. години, поред чињенице да одсликавају смањење у односу на 2011. годину (од 19,82%), више су него удвостручене према оствареној вредности у 2006. години. Наиме, оне у 2012. години рефлектују повећање у износу од 970.847 хиљада динара (односно, од 121,36%), у односу на износ укупно остварених инвестиција у 2006. години (табела 39).

Табела 39. Просторна дистрибуција укупно остварених инвестиција* (у хил. РСД)

Године	Јединица мере	Територија			
		Република Србија**	АП Војводина	Јужнобачки округ	Општина Врбас
2006	РСД	340.795.050	94.317.316	36.361.563	799.999
	%	100,00	27,68	10,67	0,23
2007	РСД	482.340.888	115.475.861	38.065.109	1.542.695
	%	100,00	23,94	7,89	0,32
2008	РСД	566.836.857	135.206.492	52.622.804	1.852.824
	%	100,00	23,85	9,28	0,33
2009	РСД	455.485.248	103.034.938	42.558.027	1.032.556
	%	100,00	22,62	9,34	0,23
2010	РСД	425.400.001	100.024.608	52.339.704	1.326.219
	%	100,00	23,51	12,30	0,31
2011	РСД	493.100.031	124.208.129	53.419.549	2.208.483
	%	100,00	25,19	10,83	0,45
2012	РСД	608.508.303	150.382.309	59.862.549	1.770.846
	%	100,00	24,71	9,84	0,29
2013	РСД	501.512.800	134.560.400	48.283.069	2.185.427
	%	100,00	26,83	9,62	0,44

* Инвестиције у нова основна средства (подаци се односе на сва правна лица, осим на она која су у складу са чл. 7. Закона о рачуноводству и ревизији разврстана у мала), у текућим ценама.

** Нису обухваћени подаци за Косово и Метохију (у периоду 2005-2007. година).

Извор: РЗС (2007-2013): Општине (општине и региони) у Републици Србији 2006-2014. година.

Укупно остварене инвестиције општине Врбас у 2013. години обухватају 4,52% од укупно остварених инвестиција на нивоу Јужнобачког округа, односно 1,62% од укупно остварених инвестиција на нивоу АП Војводине, или 0,44% од нивоа Републике Србије у целини. Највећи износ инвестиција у општини Врбас, остварен је 2011. године

(односно, 2.208.483,00 хиљ. динара), када је његово учешће у инвестицијама на нивоу Р. Србије износило 0,45%. Са друге стране, најмањи износ инвестиција у општини Врбас је остварен 2006. године (односно, 799.999,00 хиљ. динара), када је његово учешће у инвестицијама на нивоу Р. Србије износило 0,23%. Иако вредност укупно остварених инвестиција општине у 2012. години, у односу на 2010. годину, одликава раст, њихово учешће у укупно оствареним инвестицијама на нивоу републике у целини бележи пад. Смањење учешћа се дугује пре свега слабијем расту обима инвестиција општине Врбас у односу на повећање инвестиционе активности Републике Србије у целини. Израчунавањем просечних годишњих стопа раста (за период 2006-2012. година), испоставило се да је стопа остварена на нивоу Републике Србије (12,29%) мања од остварене стопе на нивоу општине Врбас (17,22%). Сходно томе, може се констатовати да је више инвестиционог улагања условило већи привредни раст подручја општине Врбас у односу на економски развој Републике Србије у целини.

У периоду 2006-2012. година, дошло је до знатних промена у структури остварених инвестиција по привредним делатностима, не само на подручју општине Врбас, већ и у Јужнобачком округу, АП Војводини и Републици Србији укупно.

Међутим, током целог посматраног периода општина Врбас је у свим производним делатностима имала готово занемарљиви удео у укупно оствареним инвестицијама Републике Србије у целини (са изузетком прерађивачке индустрије).

Фокусирајући се на општину Врбас, у анализираном периоду (2006-2012. година), може се приметити да највећи раст бележе следеће делатности:

- прерађивачка индустрија;
- пољопривреда (укључујући лов, шумарство и рибарство).

У истом периоду, Општина Врбас је забележила највећи пад инвестиција у секторима као што су:

- трговина на велико и мало (укључујући и оправке);
- производња електричне енергије, гаса и воде.

Веома скромне инвестиције имају сектори саобраћај, складиштење и везе, и хотели и ресторани, док на подручју општине Врбас нема инвестирања у делатност вађење руда и камена (што је и очекивано).

2.9.2. Извори финансирања

Имплементације Стратегије развоја општине Врбас с једне стране захтева рационалнији и ефикаснији приступ у коришћењу постојећих ресурса у општини (како материјалних, финансијских, тако и људских), а са друге стране подразумева и идентификовање нових средстава и њихових извора унутар и изван општине.

У условима опште економске рецесије и реалних проблема са стабилношћу општинског буџета, спровођење стратегије почиваће на принципу реално могућег, а уз додатно ангажовање расположивих ресурса унутар и изван општине. Локална самоуправа спремна да издвајањима из општинског буџета, прибављањем средстава од домаћих и страних донатора допринесе остваривању приоритета предвиђених усвојеном Стратегијом.

Општине које не буду брзо и адекватно реаговале и не успеју обезбедити средства из туђих извора за многа унапређења, мораће то финансирати из сопствених извора, што ће представљати огроман терет за ионако скромне општинске буџете.

Средства и извори финансирања могу се сврстати у две групе, а подела је извршена према имовинском праву над одређеном производњом или установом. Уколико се ради о породичним газдинствима или прехрамбеним предузећима која су у приватном власништву средства за реализацију плана могу бити из:

- Сопствених средстава
- Кредита
- Буџета, било са локалног, покрајинског или републичког нивоа

Ако се план развоја односи на државне установе, онда је та средства могуће прибавити из:

- Републичког буџета за пољопривреду и Покрајинског буџета за пољопривреду
- Донација

Оно што треба нагласити је да се средства морају користити рационално и према приоритетима. Потребно је избећи губитке и сваку могућу злоупотребу средстава.

Такође, важно је додатно развијати стручно оспособљавање локалних тимова за писање предлога пројеката, да би се успешније прибављала средства изван општине. Јачи капацитети у овој области би омогућили још више успеха у коришћењу могућности које општини стоје на располагању (ИПА фондови, прекогранична сарадња, домаћи национални и покрајински програми подршке).

3. Закључак

На основу прикупљених података о општини Врбас и насељима која је сачињавају, уочено је да општина Врбас има врлики потенцијал за развој у различитим областима и делатностима, те да није искоришћен сав њен потенцијал.

Иако је дуго, у сфери економског развоја, важила за лидера у бившој СФРЈ, општина Врбас је у времену транзиције поделила судбину са осталим сличним општина у Србији и доживела регресију. Промена друштвеног система, из социјализма ка капитализму, политичке кризе, инфлација, ратови, корупција и др. су само неки од разлога који су довели до разградње и нарушавања политичког и економског амбијента у Србији. Транзиција и њен најпрепознатљивији облик - приватизација, довели су до настанка многих негативних политичких и економских трендова у општини Врбас. Драстично смањење производње, гашење привредних субјеката, смањење броја запослених, смањење зарада и друштвеног стандарда и смањења права радника су само неке од последица са којом су се суочили грађани Врбаса.

Да би остварили своје циљеве, створили атрактиван политички и економски амбијент за живот и рад грађана, друштвени актери у Врбасу морају препознати интересе и трендове окружења и кроз њих остварити своје циљеве. Процеси као што су придруживање Европској Унији, регионализација и процес децентрализације, представљају кључне токове и изазове које ће се наметати пред доносиоце одлука у Врбасу.

Успостављање европских норми и стандарда, у раду локалне самоуправе, привредних субјеката, образовних институција, животног окружења и у другим областима прелазе у опште прихватљиве и законски дефинисане норме. На ове промене треба гледати као на шансу за унапређење рада у свим сегментима, иако на први поглед оне често изгледају недостижно. Средства која се нуде за примену ЕУ стандарда су привремена иако се у наредном периоду може очекивати њихов раст у понуди према локалним самоуправама.

Мале средине, попут врбашке, хронично пате од миграције школованих и способних кадрова ка већим градовима што додатно отежава већ компликовану ситуацију. Да би одговорили овим задацима потребно је да ангажујемо људске ресурсе који поседују довољно знања и вештина да се носе са утицајем ових глобалних трендова. Кључни актери, пре свега локалне политичке елите, морају одговорно приступити грађењу и креирању кадровске политике, јер ће само на тај начин локална администрација моћи да одговори на сва очекивања грађана и постане ефикаснији сервис грађана.

Расположивост статистичких података олакшава посао свима онима који су заинтересовани за тренутно стање и будућност пољопривредне производње. Првенствено се ту мисли на Министарство пољопривреде, Пољопривредну саветодавну службу, Универзитете, банке, осигуравајућа друштва, произвођаче и продавце инпута за пољопривредну производњу, индустрију прераде пољопривредних производа, трговину итд.

Од давнина па до данашњих дана Општина Врбас константно ради на развоју агропривреде, пољопривреде, агробизниса, на оснивању малих и средњих приватних предузећа која постепено побољшавају стање у привреди. Један од доказа за то је да је општина Врбас на овогодишњем Пољопривредном сајму у Новом Саду добила награду за најбољу локалну самоуправу за подстицање агробизниса. Чињеница да Врбашани највише конкуришу за подстицаје, иде у прилог овој локалној самоуправи. Председник Општине Милан Глушац наводи да Врбас има мало више од 34 хиљаде хектара пољопривредног земљишта, од чега је више од 33 хиљаде хектара обрадиво. Највише је кукуруза, соје, пшенице, шећерне репе, сунцокрета, и то због прехранбене индустрије која је развијена у граду (<http://www.agrodan.rs/vesti/agroekonomija/opstina-vrbas-nagrada-na-za-podsticanje-agrobiznisa.html>). Стога се може закључити да услови за развој агропривреде увек постоје, те да и даље треба радити на подстицању грађана да користе све ресурсе које имају, како би општина била још развијенија.

4. Литература

1. Локални еколошки акциони план општине Врбас, 2005.
2. Марковић, К. (2004): *Пољопривредна саветодавна служба у функцији развоја менаџмента у пољопривреди*, магистарски рад, Пољопривредни факултет, Нови Сад.
3. Милановић, М.Р. (2002): *Прехрамбена индустрија СР Југославије*, Друштво аграрних економиста Југославија, Институт за економику пољопривреде, Београд.
4. Новковић, Н., Шомођи, Ш. (1999): *Агроменаџмент*, ПКБ, Центар за информисање, Падинска Скела, Београд.
5. Новковић, Н. (2003): *Планирање и пројектовање у пољопривреди*, Пољопривредни факултет Нови Сад.
6. Новковић, Н., Шомођи, Ш. (2016): *Организација у пољопривреди*, Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет, Нови Сад.
7. Општине и региони (2007 – 2014), Издавач: Републички завод за статистику.
8. Пољопривредна саветодавна служба АП Војводина.
9. Попис пољопривреде 2012. године, Издавач: Републички завод за статистику.
10. Попис становништва 2011. године, Издавач: Републички завод за статистику.
11. Просторни план општине Врбас, 2011.
12. Регионални план управљања отпадом за Град Нови Сад и општине Бачка Паланка, Бачки Петровац, Беочин, Жабал, Србобран, Темерин и Врбас, 2011.
13. Стратегија одрживог развоја општине Врбас 2012-2020, 2015, Врбас.
14. Стратегија развоја општине ВРБАС 2010. – 2015. године,

15. Закон о пољопривреди и руралном развоју, Службени гласник Р. Србије број 41/2009.
16. <http://www.agrodan.rs/vesti/agroekonomija/opstina-vrbas-nagrada-na-za-podsticanje-agrobiznisa.html>
17. <http://www.agromedia.rs/opstine/vrbas-opstina>
18. <http://www.vrbas.net/opstina-vrbas>
19. <http://www.vrbas.net/opstina-vrbas/drustvo/450-popis- stanovnistva-vrbas>
20. <http://www.vrbas.net/info/1456-strategija-razvoja-vrbas>
21. <http://investvrbas.com/invest/invest-srb/52-opstina-vrbas>
22. <http://www.vrbas.net/opstina/52-opstina-privreda/601-razvoj-industrije-vrbasa>
23. http://juznoacki.okrug.gov.rs/dokumenti/statistika/vrbas_statistika.pdf
24. http://projects.tempus.ac.rs/attachments/project_resource/759/1013_M%20Chapter%203%20SWOT_Manual%20R_Nikolic.pdf
25. http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162
26. http://urbanizam.vrbas.net/planska/PP_OPSTINE_VRBAS_TEKST.pdf